

HET HOF TEN WALLE IN GENT TEN TIJDE VAN KEIZER KAREL V

door Daniel Lievois¹

De geboorte van Karel V in het Prinsenhof in Gent werd tijdens het Keizer Karel-jaar in herinnering gebracht. Dit gebeuren, waarin zijn persoonlijke inbreng eerder gering was, roept vragen op naar de verdere relaties tussen Karel en de residentie waar hij het levenslicht zag. Behalve het relaas van de bestraffing van de Gentenaren in 1540 biedt de literatuur hierover weinig gegevens. Daarom werd een onderzoek ingesteld aan de hand van rekeningen van de ontvanger(-generaal) van Oost-Vlaanderen voor werken en onderhoud aan het Hof ten Walle en het Leeuwenhof en in sommige gevallen van de Gentse stadsrekeningen. Deze archiefdocumenten werden in zekere mate aangevuld met en getoetst aan de verhalende bronnen en gepubliceerde archiefdocumenten. Als tijdslimieten werd gekozen voor de levensperiode van Karel V: 1500-1558².

De bedoeling van deze bijdrage is meervoudig. Behalve het naspeuren van persoonlijke interventies van Karel van Habsburg in de uitbouw van zijn residentie, werd ook de rol van vorstelijke persoonlijkheden als Filips de Schone, Johanna van Castilië, Margareta van Oostenrijk, Maria van Hongarije en anderen onderzocht. Diverse kleine feiten en gebeurtenissen reiken een verhaal aan over mensen in het Gentse Hof ten Walle tijdens de eerste helft van de zestiende eeuw. De benaming Hof ten Walle of *le Wal* wordt bij voorkeur gehanteerd omdat die steevast werd gebruikt voor de behandelde residentie. De naam Prinsenhof brak vanaf het begin van de 16de eeuw door in het Gentse milieu. Tot voor kort was dit de enige, algemeen gebruikte naam in Gent.

Er deed zich een stroomversnelling voor telkens als vertegenwoordigers van de dynastie zich in Gent bevonden of als hun bezoek werd aangekondigd. In de tussenliggende periodes was er weinig sprake van een plichtsgetrouw onderhoud van de gebouwen en van de uitrusting ervan. Elke materiële

¹ Met oprechte dank voor de interessante suggesties en gesprekken aan: mevrouw prof. dr.ir. Krista De Jonge, de heer em. prof. dr. A. De Schrijver, mevrouw M.C. Laleman en de heer dr. R. Vermeir.

² De historiek van het Hof ten Walle in de 15de eeuw werd behandeld in: Boone, M. e.a., *Het prinselijk Hof ten Walle in Gent*, Gent, 2000, met bibliografie. Betreffende de historiek van de hier behandelde periode beperken wij er ons toe te verwijzen naar: Decavele, J. & Van Peteghem, P., *Gent 'absoluut' getemd*, en Dhanens, E., *De plastische kunst tot 1800*, beide in: *Gent. Apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, respectievelijk p.107-115 en p.256-257;- Decavele, J., e.a., *Keizer tussen stropdraggers. Karel V 1500-1558*, Leuven, 1990;- *Carolus. Keizer Karel V 1500-1558*, Gent, 1999. Met dank tevens aan Prof. Dr. M. Boone voor zijn medewerking bij de studie van de geschreven bronnen.

ingreep die een uitgave van enig belang veronderstelde, diende immers te gebeuren onder de verantwoordelijkheid van een lid van de dynastie of van een ambtenaar van hogere rang. De opdracht en de afrekening werd op nauwlettende wijze gecontroleerd door de heren van de Rekenkamer te Rijsel. Daarom kon geen lokale ambtenaar zich permitteren op eigen houtje grotere onderhoudswerken uit te voeren, zelfs niet wanneer ze dringend waren. Bruggen werden door het winterijs of door hoge waterstanden omvergeworpen, schalie- of ticheldaken door stormwinden ontredderd, houten en ijzeren onderdelen verrotten en verroestten, meubels werden ontvreemd. En toch werd er pas grondig ingegrepen wanneer *nostre très redoubté seigneur* of *ma très redoubtée dame* of nog andere leden van de Habsburgse dynastie de residentie kwamen betrekken. Dan werd in de vorstelijke en hoogadelijke woonvleugels met bekwame spoed het schrijnwerk hersteld of vernieuwd, werden glasramen gerepareerd of vervangen, dakgoten gesoldeerd, muren opnieuw bepleisterd, hang- en sluitwerk in orde gebracht, en zo verder. Ook de andere gebouwen kregen dan een beurt: de bakkerij, de wasserij, de paardenstallen, maar ook de kapel, de oratoria, de juwelenkamer, de specerijenkamer, het verblijf van de schenker, de wijnkelders, de keukens, de badstoven, te veel om te vermelden³. Heel wat constanten van die aard, die de vrij banale rode draad vormen in de rekeningen, worden in deze bijdrage achterwege gelaten. Ingrepen als nieuwbouw of diepgaande verbouwingen worden daarentegen wél in het verhaal geïntegreerd, evenals alle min of meer merkwaardige, kleinere ingrepen en de initiatieven die een persoonlijke interventie verraden van Karel van Habsburg of van de andere leden van de dynastie. De conciërge, die soms ook de kastelein werd genoemd, stond in voor de tuinen, voor zijn eigen woon- en werkruimte, voor die van het vaste personeel, maar vooral ook van het Leeuwenhof. De bewoners van dit dierenpark waren als het ware de symbolische en permanente vertegenwoordigers van de vorst in diens afwezigheid. Het onderhoud van de hokken en van de dieren zelf vergde elk jaar een niet geringe investering, veel aanzienlijker dan de vergoeding voor de verantwoordelijke ambtenaar zelf⁴.

In deze bijdrage wordt de chronologische orde strikt aangehouden, te beginnen met de tijd toen Karel een kleine jongen was, en verder toen zijn tante Margareta van Oostenrijk het bewind waarnam, toen hij met macht werd bekleed, toen hij zich opnieuw liet vertegenwoordigen door Margareta van Oostenrijk en daarna door zijn zus Maria van Hongarije, toen hij de Gentenaren kwam straffen omwille van hun rebellie, tot hij definitief afscheid nam van de Nederlanden. Er ontbreken weliswaar een aantal rekeningen van de ontvanger-generaal van Vlaanderen en van de ontvanger van Oost-

³ Voor de (soms approximatieve) situering van deze ruimten, zie: Boone, M. e.a., Gent, 2000, passim.

⁴ Zie hiervoor: Lieveois, D., *Leven in een hertogelijk paleis*, in: Boone, M. e.a., Gent, 2000, p. 98-120.

HOF TEN WALLE

Vlaanderen voor het kwartier van Gent, maar dit belet niet een representatief beeld te bekomen betreffende de behandelde periode.

1. Filips de Schone

Voor het bewind van Filips de Schone na de geboorte van Karel van Habsburg staan enkel de rekeningen van de ontvanger-generaal over de jaren 1501 en 1502 en van 1506 ter beschikking. Die over 1499 en 1500 ontbreken en dat is jammer omdat men hierin meer informatie had kunnen vinden over de illustere geboorte. Voor die jaren staan de Gentse stadsrekeningen echter wél te beschikking.

Op 21 oktober 1499 nam de vijf maanden zwangere Johanna van Castilië haar intrek in het Hof ten Walle. Zij kwam van Brussel via Aalst naar Gent en werd op het laatste gedeelte van haar tocht begeleid door een uitgebreide delegatie van het stadsbestuur en van burgers te paard; de zes stadstrompetters waren van de partij⁵. De toekomstige ouders van Karel kregen 's anderendaags van stadswegen vier vaten Beaune- en Rijnwijn aangeboden. Ook de voedster van hun oudste dochter Eleonora van Oostenrijk ontving een geschenk in geld waartoe goudsmid Pauwels Dullaert nieuwe gouden Filipsguldens bezorgde⁶. Tijdens het verblijf van de vorsten lieten de schepenen op geregelde tijdstippen een vracht wijn afleveren op het Hof ten Walle; dit gebeurde op 23 november, op 3 en 15 december 1499 en op Driekoningenavond 1500⁷. Begin december 1499 bood de stad Gent hun een groots banket aan. Johanna was na afloop ervan doodongelukkig omdat zij tijdens het feest een waardevolle robijn had verloren. Prompt werd een stadstrompetter op pad gestuurd om de vinder aan te manen het kleinood terug te bezorgen op gevaar als een dief te worden behandeld. De schepenen waren er niet gerust in en stuurden de knaap van het ambacht van de goudsmiden uit om bij alle goudsmiden in Gent te informeren of iemand de edelsteen te koop had aangeboden. Hun vrees was ongegrond, want Adriaen van Dickele kwam als eerlijke vinder de robijn teruggeven en ontving daarvoor een behoorlijke vergoeding⁸. De bekommernis om de veiligheid van de aanstaande moeder blijkt ook uit het feit dat in december 1499 Gillis vanden Bossche, de knaap van de neringen, en Heindric vanden Zomple, de knaap van de wevers, elk met acht van hun makers gedurende vijf nachten de wacht optrokken in het Hof ten Walle *ter bewaernesse van onser harder gheduchter vrouwe ende prinsesse*⁹.

⁵ Stadsarchief Gent (verder SAG), reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°46-46v° en f°75v°.

⁶ SAG, reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°29v°.

⁷ SAG, reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°31-32.

⁸ SAG, reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°75v°, f°76v°, f°77 en f°78.

⁹ SAG, reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°77v°.

DANIEL LIEVOIS

De omstandigheden en feestelijkheden van de geboorte en het doopsel van Karel worden in deze bijdrage niet behandeld omdat dit elders in dit bundel en in de literatuur uitvoerig aan de orde komt. Naar aanleiding van die geboorte werd er familiebezoek uit Spanje aangekondigd. Een boodschapper werd naar Rijsel (Lille) gezonden om te vernemen wanneer de aankomst mocht worden verwacht *van mynder gheduchter vrouwe der prinsesse van Castille*. Hiermee kan enkel bedoeld zijn Catharina van Aragon, de zeventienjarige zus van de jonge moeder en toekomstige echtgenote van Henry VIII van Engeland. Zij kwam via Kortrijk naar Gent en werd afgehaald door een uitgebreide delegatie schepenen en burgers te paard. Bij haar aankomst op 5 maart 1500 kreeg zij de gebruikelijke erewijn gepresenteerd¹⁰.

De baby Karel van Luxemburg – zijn toenmalige officiële titel - verbleef in Gent tot hij op 30 april 1500 zijn eerste excursie naar Brugge ondernam¹¹. Eleonora en Karel werden op die tocht begeleid door een Gentse erewacht die opstapte naast de *hosbare* of draagkoets¹². In de tweede helft van de maand mei 1500 kwam Filips de Schone terug naar Gent voor het schutterstornooi van de oude kruisbooggilde van Sint-Joris. De vorst behaalde bijzonder veel succes toen hij de hoofdvogel afschoot. De stad feliciteerde hem met een aanzienlijk present in Beaune- en Rijnwijn. De schepenen lieten bovendien ter attentie van de aanwezigen een fontein opstellen die wijn spoot¹³. De vorstin was afzonderlijk in de stad aangekomen; de schepenen boden haar naar gewoonte de erewijn aan en lieten een schip optuigen waarop *vele jonghe maegdekens* plaatsnamen om Johanna en haar dochter Eleonora te verwelkomen. Zij had ook haar zoon Karel van Luxemburg meegebracht, wiens voedster mocht rekenen op een geschenk van 16 nieuwe Filipsguldens¹⁴. Tijdens het schietspel werd Johanna van Castilië ontvangen in het huis van Pieter de Haze nabij het Belfort¹⁵.

Uiteraard verbleef het vorstengezin aan het Hof ten Walle. Toen daar op 22 mei een wilde zwaan wegvloog, deelde een stadstrompetter aan de bevolking mee dat er drinkgeld te verdienen viel voor het terugbrengen ervan¹⁶; van de uitbetaling van de premie valt in de rekening echter geen spoor te bekennen. Het stadsbestuur deed blijkbaar zijn uiterste best om het de vorsten naar hun zin te maken en zich de rol van geboorteplaats van Karel van Luxemburg waardig te tonen. Dit blijkt ook uit het feit dat een aantal werken aan het Hof ten Walle op stadskosten werden uitgevoerd. Onder de leiding van erfscheider

¹⁰ SAG, reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°32, f°52v°, f°59v° en f°80v°.

¹¹ de Cadenas y Vicent, V., *Diario del Emperador Carlos V*, Madrid, 1992, p.51-52.

¹² SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°87v°.

¹³ SAG, reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°31 en f°90.

¹⁴ SAG, reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°31 en f°83.

¹⁵ SAG, reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°76.

¹⁶ SAG, reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°83v°.

HOF TEN WALLE

meester Ogier Impins werd er onder meer gewerkt aan de doelhuizen in de boomgaard¹⁷.

Ook in 1501 kwamen Filips de Schone, Johanna van Castilië en hun twee kinderen Eleonora en Karel een tijdlang naar het Hof ten Walle. Vicente de Cadenas y Vicent vermeldt in zijn *Diario del Emperador Carlos V* dat het vorstelijke gezin in Gent verbleef van 19 mei tot 24 juni van dat jaar, hetzij zesendertig dagen¹⁸. Luidens de rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen duurde het verblijf van de aartshertogen echter zeventig dagen. De Gentse meester-uurwerkmaker Roland van Wichelen kreeg immers zeventig werkdagen uitbetaald voor onderhoud en herstellingen aan het torenuurwerk tijdens de aanwezigheid van de vorsten¹⁹. De verklaring voor deze discrepantie is dat het vorstenpaar ook van eind januari tot begin maart 1501 in Gent resideerde. Vicente de Cadenas y Vicent noteert in zijn *Diario* weliswaar dat zij van 31 juni 1500 tot 2 maart 1501 in Brussel verbleven en dat zij op 3 maart van Eeklo naar Brugge trokken²⁰. In dit geval zouden zij minstens een stop hebben gemaakt aan het Hof ten Walle. Er is echter meer: in de Gentse stadsrekening over 1500-1501 staat vermeld dat Filips en Johanna van Brucel *binnen deser stede quamen*, wat op grond van het vermelde *Diario* enkel mogelijk was nadat Filips aan zijn zoon Karel de ketting van de orde van het Gulden Vlies had overhandigd op 22 januari 1501. De beide vorsten kregen bovendien de erewijn gepresenteerd *als zy binnen deser stede quamen tuut-gane van lauwe*. Johanna van Castilië kwam waarschijnlijk op 31 januari aan. De vorsten werden verwelkomd door een delegatie van het stadsbestuur en van de burgers die hen te paard waren tegemoet gereden. Hun twee kinderen reisden afzonderlijk en kwamen pas op 3 februari aan. Ridder Claeyns vander Moere, voorschepen van de Keure, bood de beide voedsters *van onsen jonghen prince hertoghe Karel ende jonghe prinsesse Eleonore* bij hun aankomst 16 gouden Filipsguldens aan²¹. Deze gegevens tonen aan dat de op het eerste gezicht overtallige vierendertig werkdagen van de meester-uurwerkmaker inderdaad met de realiteit overeenstemmen. De schepenen schonken op 3 of 4 maart tot afscheid een rozemarijnplant aan Johanna van Castilië²².

Intussen hadden de hofdienaars hun traditionele kerstcadeau in speciën voor 1500 ontvangen, zij het met enige vertraging. Voor Filips de Schone waren dit

¹⁷ SAG, reeks 400 nr. 34, Stadsrekening van Gent 1499-1500, f°88, f°99 en f°101-103v°.

¹⁸ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p.53.

¹⁹ Archives de Département du Nord, Lille (verder ADN), B 4125, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1501, f°138v°-139. Het torenuurwerk op de hoge belvédère staat afgebeeld op de gravure bij Sanderus uit 1643 (afb.1).

²⁰ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p.52-53.

²¹ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°33v°-34v°, f°85v°-86 en f°99.

²² SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°87; de betalingsopdracht dateert van 4 maart 1501.

de boodschappers te paard en te voet, de palfreniers, de *ghesellen die an myns gheduchts heeren thoom loopen*, de *kinderen vander letiere* of draagkoets, de wapendragers en deurwaarders, de trompetters en speellieden, de pages en de portier van het opperhof ten Walle. Voor Johanna van Castilië stonden de deurwaarders en de voetlopers op het lijstje; daarbij kwamen nog de speellieden van Catharina van Aragon, *mynder gheduchter vrouwen der princessen van Castille*²³.

De stad Gent was er in 1501 op gebrand de stunt van het jaar 1500 te herhalen en wendde pogingen aan om het vorstenpaar ervan te overtuigen na Karel ook hun volgende kind (de latere Isabella) binnen Gent te laten geboren worden. De schepenen van de Keure gelastten hun pensionaris meester François de Smitere en hun secretaris Jacob Hueribloc met de delicate en belangrijke opdracht *omme te solliciterne de residencie ende tgheligghen van mynder gheduchter vrouwe onser princessse binnen deser stede*²⁴. De eerste onderhandelingen vonden plaats in Brugge en Baudelo (Sinaai) en daarna in Brussel en Mechelen, de twee Brabantse steden die in de stadsrekening *buten slands* werden gesitueerd, en bovendien in Eeklo waar het vorstenpaar van 16 tot 18 mei 1501 logeerde²⁵. De Gentse afvaardiging kreeg versterking van Jan Alaert, een andere secretaris van de schepenen van de Keure, *omme met andre vander wet mynder gheduchter vrouwe de reverencie te doene*²⁶.

Toen bleek dat de vorsten inderdaad naar Gent zouden komen, bereidden de Gentenaren zich voor om de zwangere vorstin te gaan afhalen in Eeklo. De stadstrompetters verspreidden het wachtwoord dat alle eigenaars van paarden zich zouden klaarhouden om haar op het eerste trompetsignaal tegemoet te rijden. De Gentse delegatie werd op 17 mei geleid door de voorschepen van de Keure, pensionaris Anthone Colve, Jan vander Eecken, Anthone Deynoot en Joos de Vechtere; ook Lievin van Wanzeele en Jan Heindricx, beide schepenen van de Keure, waren van de partij en bovendien Anthone Deynoot, schepenen van Gedele, en Jan Alaert, secretaris van de Keure²⁷. Een gelijkaardig ritueel vond plaats om de *princessse van Castille*, alias Catharina van Aragon, af te halen²⁸. De voedsters van Karel en Eleonora mochten rekenen op hun traditionele welkomsgeschenk en bovendien betaalden de schepenen *een jongheleur ende constenare* om de inkomst op te vrolijken²⁹.

Met het oog op het comfort van Filips de Schone voerde men in 1501 aan het

²³ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°31-31v° en f°33-33v°.

²⁴ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°56v°-57.

²⁵ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 53;- SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°66-66v°.

²⁶ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°57.

²⁷ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°56v°-57 en f°89v°-90.

²⁸ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°57 en 89v°.

²⁹ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°34-34v°.

HOF TEN WALLE

Hof ten Walle allerhande aanpassingen uit aan zijn kamer, zijn *comptoir* of privé werk- en ontspanningskamer, zijn *retrait* of latrine, zijn keuken, zijn *sausserie* of sauskamer, zijn *panneterie* of broodkamer, zijn *espécerie* of specerijkamer, zijn wijnkelder, zijn garderobe, zijn kleermakerij, zijn juwelenkamer, zijn tapisserie, zijn paardenstal en zijn *fourrière* of transport- en meubileringsdienst. Het is bekend dat de vorst een sportief man was die hield van kaatsen en boogschieten. De tuin ten zuidwesten van het paleis, in de richting van het Sint-Elisabethbegijnhof, stond bekend als *le jardin de plaisance* of lustuin. Daar bevond zich een schietbaan waar in 1501 een houten afsluiting werd geplaatst ter beveiliging van de toeschouwers³⁰. De schietbaan werd afgebeeld op de Sanderusgravure van 1643 en op het plan van het Hof ten Walle van 1649³¹ (afb.3).

Johanna van Castilië beschikte aan het Hof ten Walle over haar eigen appartement of *quartier*. Het bestond waarschijnlijk uit twee kamers, waarvan de ene vier en de andere vijf vensters telde. De voornaamste kamer was gelegen op de eerste verdieping van de noordelijke paleisvleugel; zij had ook een werkkruimte of *comptoir* in een torenkamer. Behalve haar privé-woonruimten beschikte zij nog over een eigen keuken met een waterput, een sauskamer, een schenkkamer of *eschanonnerie*, een oratorium, een tapisserie en een garderobe. Voor korte verplaatsingen gebruikte zij een draagkoets³².

De vorstenkinderen Eleonora en Karel hadden hun eigen kamer, waarvoor onder meer werden vervaardigd: een nieuw bed, twee *escramaires* of haardschermen, een groot zitmeubel, alsmede een ijzeren haardschop³³. Opvallend in deze context is het gebruik van de uitdrukking *messeigneurs les enffans* die in de rekeningen over de 15de eeuw nooit voorkwam en waarschijnlijk een Spaanse invloed verraadt. De éénjarige Karel, alias *monseigneur de Luxembourg*, beschikte over een eigen kamer en over een keuken waar glazenmaker Jacques de Vischere de glasramen herstellde; ditzelfde was ook het geval in de kamer van Barbara Servels, de voedster van de toekomstige keizer. Zijn persoonlijke kamerknecht beschikte over een eigen kamer boven de Sint-Widokapel op het voorhof³⁴.

De kamer van Perotin, de persoonlijke schenker van Filips de Schone, werd in orde gebracht; de ruimte bevond zich op de gelijkvloerse verdieping van de noordelijke paleisvleugel. Hij kreeg twee nieuwe enkele en twee dubbele stoelen (*doubles scabelles*) toegewezen, die mogelijk waren bestemd voor het ontvangen van hoge gasten die van een lekker glas wijn kwamen genieten. Bij zonnig weer konden zij op het overdekte terras zitten onder de naar het zui-

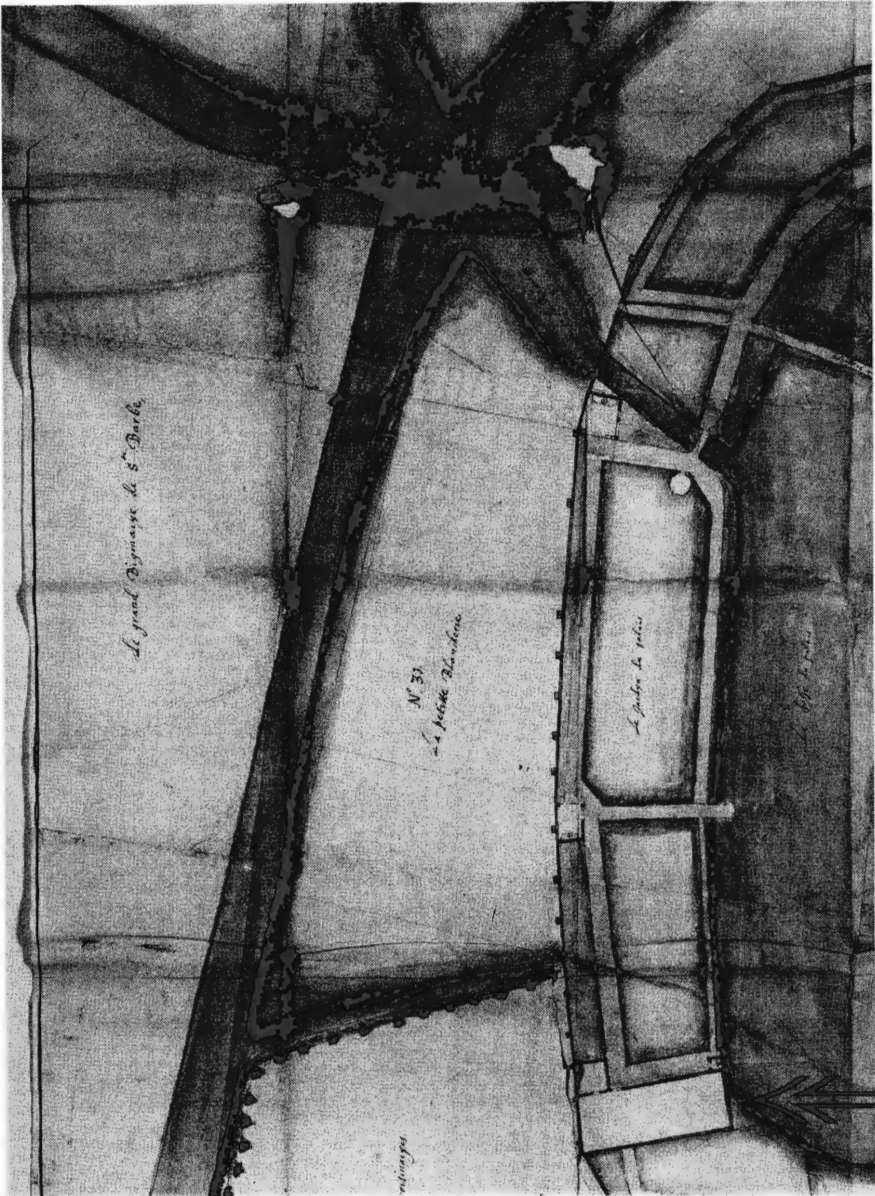
³⁰ ADN, B 4125, f°127.

³¹ ADN, E 2352, P.C. Mercx, Carte figurative du Palais du Roy à Gand avec toutes ses appendances et appendances (sic) anno 1649. Pour la chambre des comptes à Lille.

³² ADN, B 4125, f°126v°.

³³ ADN, B 4125, f°126v° en f°135-135v°.

³⁴ ADN, B 4125, f°133-134; de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 54.

De schietbaan en de kaatsbaan met bijbehorende kleedkamer en de latrine, detail van het plan door P.C. Mercx van het Hof ten Walle in 1649 (ADN, E 2352)

HOF TEN WALLE

den gerichte galerij. Perotin beschikte ook over een eigen paardenstal nabij *la porte derrière*, de huidige Donkere poort. Als opperschenker was hij een vertrouwenspersoon en genoot daarom ook de bijzondere gunst van aartshertog Filips. In 1501 trok men voor hem een volkomen nieuwe woning op, al kon hij hiervan slechts sporadisch gebruik maken³⁵.

Op verzoek van de vorstin lieten de Gentse schepenen op stadskosten de tuin in orde brengen door erfscheider meester Ogier Impins. Lievin de Clerc stond in voor *neghen pilaerkins dienende omme de houpelen ghestelt inden lochtinc in thof onder de rozemarin*³⁶ die door de Gentse vrouwelijke schilder Agnes vanden Bossche werden beschilderd³⁷. Wellicht diende dit beschilderd houtwerk voor het optrekken van een pergola. De beplanting van de tuin werd uitgevoerd onder de verantwoordelijkheid van meester-metselaar Lieven Laephaut, tevens de leider van de moorkinderen, een stedelijke technische dienst die onder meer instond voor grondwerken; hij schafte daarvoor vier rozemarijnen en divers ander groen aan. Olivier van Waesberghe leverde rozemarijnen en ook meester Guy de Baenst zorgde voor *diversche boomen ende menichte van cruuden by hem ghecocht ende ghedaen stellen inden lochtinc*. Het Gentse stadsbestuur liet twintig manden aanrukken waarin de rozemarijnen werden aangeplant³⁸.

De stad Gent had reeds vanaf het najaar van 1500 aanzienlijke inspanningen gedaan om het Hof ten Walle perfect in orde te brengen. Jan Heindricx en Lieven Dherde, respectievelijk schepenen van de Keure en van Gedele, werden gelast met het toezicht op het ruimen van de slotgracht. Hiertoe zonden zij bevelschriften aan de inwoners van de kasselrij van de Oudburg *nopende den tacxe vanden ghesellen uuter voorseyde casselryen ende prochyen ghenomen omme trumen vander gore uuten walle*. De stadsrekening verschaft geen nadere informatie of die *tacxe* betrekking had op het daadwerkelijk zenden van arbeiders dan wel of het ging om een evenredige belasting voor de betaling van het werk. Alleszins werden ook de stadsbewoners aangesproken voor een financiële bijdrage³⁹. Tijdens de graafwerken deden twee werklieden een merkwaardige vondst: zij ontdekten in de modder een fijn gouden zout-

³⁵ ADN, B 4125, f°127-127v° en f°129v°. Deze in onze ogen bescheiden woonst was 30 voet lang, 20 voet breed en 20 voet hoog, dit is dus zowat 9 bij 6 bij 6 m. In deze bijdrage wordt de voet gelijkgesteld met de Gentse houtvoet van 29.77 cm.

³⁶ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°88 en f°90.

³⁷ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°86. Zie ook: Lievois, D., *Agnes vanden Bossche*, p. 38, Baldewijns, J., *Agnes vanden Bossche, een veelzijdig kunstenaar*, p. 60, en Lievois, D., *Werklijst van Agnes vanden Bossche*, p. 89 nr. 51, in: *Agnes vanden Bossche. Een zelfbewuste vrouw en een merkwaardige kunstenaars uit het 15de-eeuwse Gent*, Gent, 1996.

³⁸ SAG, reeks 400 nr.35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°88 en f°89v° en 1501-1502, f°97v°.

³⁹ Een uitvoerige beschrijving van de reiniging van de slotgracht vindt men in: Lievois, D., *Leven in een hertogelijk paleis*, in: Boone, M. e.a., Gent, 2000, p.125-128.

DANIEL LIEVOIS

vat. Zij trokken ermee naar een handelaar, maar die vond het geraden het kleinnood aan de schepenen te bezorgen. Verder verrichtte men op stadskosten herstellingen aan *de aleye boven op thof myns gheduchts heeren*, waarschijnlijk de galerij op de noordzijde van de erekoer⁴⁰.

Om de slotgracht zuiver te houden, zetten de bewoners van het Hof ten Walle het merkwaardig milieubewuste gedrag van de Bourgondische hertogen verder. Dit blijkt uit het voorkomen van houten, met lood beklede goten om het gebruikte keukenwater met afval over de slotgracht heen naar zinkputten af te leiden. De voornaamste keuken was gelegen in de zuidwestelijke hoek van het paleis; tijdens de winter 1500-1501 was het staketsel waarop de goot van die keuken rustte door het ijs opgelicht en bij het smelten weggedreven, zodat de steunelementen grondig dienden te worden hersteld⁴¹.

De plannen van de Gentse stedelijke politici om Isabella van Habsburg aan Het Hof ten Walle te laten geboren worden, gingen in rook op, toen de vorsten beslisten toch naar Brussel te vertrekken. Blijkbaar hadden ook de Brusselaars met succes geageerd om het laken naar hun stad toe te trekken. De Gentenaren toonden zich hoffelijk en gaven aan hun secretaris Jan Alaert de opdracht de vorstin naar Brussel te begeleiden. Eleonora en Karel deden de reis in een *hosbaere* of draagstoel, begeleid door een Gentse erewacht⁴². Als blijk van dank voor de gastvrijheid gaven de vorsten aan hun opperjager de opdracht aan de schepenen een hert aan te bieden die door stadskok Claeys Oosterlinc op deskundige wijze werd bereid⁴³.

Een maand na hun aankomst in Brussel kregen de prinsjes er een zusje bij: Isabella werd geboren op 27 juli 1501. Een stadstrompetter deelde het blijde nieuws aan de Gentse bevolking mee en riep op tot een generale processie en tot een feestviering, waarbij een zilveren schotel werd beloofd aan de gebuurten *die schoonst, ghenouchelicxt ende best esbatementen zullen ter eeren ende in danckaerheden vanden ghelighene van onser harder gheduchter vrouwe ende prinsesse*. De klokluiders, beiaardiers, schalmeiers en trompetters lieten de stad zinderen onder hun feestelijke klanken. Op het rapport van Jan van Melle kenden de schepenen de prijzen toe aan de gebuurten van de Mageleinstraat, de Zandberg en de Langemunt. Benevens hun zilveren schotel mochten de burens zich te goed doen aan respectievelijk drie en twee schapen, en één schaap⁴⁴.

In de herfst van 1501 deed de Gentse stadsoverheid een nieuwe poging om het Hof ten Walle tot de vaste residentieplaats van Karel en zijn zus Eleonora te

⁴⁰ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°81-81v°, f°82, f°83, f°84, f°86v° en f°109v°.

⁴¹ ADN, B 4125, f°126v°, f°129v° en f°132.

⁴² SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°57v°-58 en f°91v°.

⁴³ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°94.

⁴⁴ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1500-1501, f°93-94v° en f°95v°.

HOF TEN WALLE

maken. De stad vaardigde daartoe van 10 tot 20 oktober ridder Anthone de Lu, voorschepen van de Keure, af bij de invloedrijke graaf van Nassau om deze materie te bepleiten, tevergeefs echter: ook dan haalden de Brabanders hun slag thuis⁴⁵. Intussen was op 13 oktober het huwelijk vastgelegd tussen Karel van Habsburg en Claude de France, de dochter van koning Louis XII van Frankrijk⁴⁶. In Gent bracht ridder Olivier de Fanis, een kapitein van de hellebardiers, op 16 augustus het heuglijke nieuws van het voorbereidende huwelijkscontract dat nog geen week tevoren op 10 augustus in Lyon was gesloten. Tijdens de feestviering en de *esbattements* die door de schepenen waren bevolen naar aanleiding van dit huwelijk, behaalden de buurten van de Lampaartswijk, de Vrijdagmarkt en de Zandberg respectievelijk de eerste, de tweede en de derde prijs⁴⁷. Blijkbaar voelde de Lampaartswijk, dit is de stadsomgeving onmiddellijk ten zuiden en ten oosten van het Hof ten Walle, zich bijzonder aangesproken door het huwelijk van *hun* prinsje.

In het jaar 1502 verbleven de vorsten noch de jonge prinsen aan het Hof ten Walle. Filips de Schone en Johanna van Castilië waren op 4 november 1501 naar Spanje afgereisd en Margareta van Oostenrijk trad op 2 december in het huwelijk met Philibert II van Savoye. Men beperkte er zich in dat jaar toe in de Gentse residentie een en ander in orde te brengen. De houten wandbekleding van de kamer van aartshertog Filips de Schone werd aangepast om wandtapijten op te hangen en overal in zijn appartementen, in zijn warmkamer of *pale* en in het appartement van zijn echtgenote werden de meubels, portalen, deuren en ramen gerepareerd. Dit gold eveneens voor het logies van de invloedrijke hofdames Anne de Halewin en Anne de Croy, *vrouwe* van Beaumont, en voor de kamer van *les filles Despaigne*, de Spaanse gezelschapsdames van de vorstin. In de kamer van *messeigneurs les enffans* Eleonora, Karel en Isabella kregen de deuren, de vensters, de plankenvloeren, de afzonderlijke *chambrettes* en de latrines een beurt⁴⁸.

Het vorstenpaar werd in Gent signaleerd op 5 januari 1506, toen zij opnieuw naar Spanje vertrokken⁴⁹. Dit zou overigens voor Filips de Schone zijn laatste reis worden. In dat jaar bleven de werken aan het Hof ten Walle eerder beperkt. De daken en goten boven de grote zaal en de aanpalende keuken werden aan een reparatie onderworpen⁵⁰. Bovendien valt er één nieuwbouw te vermelden: tegen het oude leeuwenhok werd een twee verdiepingen tellende toegangspartij aangebouwd⁵¹ met een portaalje dat toegang verleent

⁴⁵ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1501-1502, f°59.

⁴⁶ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 54.

⁴⁷ SAG, reeks 400 nr. 35, Stadsrekening van Gent 1501-1502, f°74-74v°.

⁴⁸ ADN, B 4126, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1502, f°134v°-135.

⁴⁹ Fris, V., *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515*, Gent, 1904, p.275.

⁵⁰ Algemeen Rijksarchief Brussel (verder ARB), Fonds Rekenkamers nr. 2710, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1506, f°119-120.

⁵¹ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2710, f°114 en f°116v°-117.

de tot de keuken van de conciërge van het Hof ten Walle⁵². In het berenhok drongen zich onderhoudswerken op: de houten bevloering en de onderliggende balken werden vernieuwd omdat ze sterk waren aangetast door de uitwerpselen van het dier⁵³.

Ook de Sint-Widokapel werd in orde gebracht en kreeg een nieuwe deur⁵⁴. Dit was mogelijk een echo van een cultureel initiatief van Filips de Schone. Hij had op 25 november 1505 aangedrongen op de publicatie van het reglement van de soevereine rederijderskamer *Jhesus metter Balsenblomme* die hij had opgericht in 1493. De kamer bezat in de Sint-Widokapel een eigen altaar toegewijd aan de heilige Barbara. De rederijderskamer telde vijftien mannelijke leden, vijftien vrouwen en vijftien jonge mannen die werden opgeleid in de poëzie. De jaarlijkse ledenbijdrage werd besteed aan een prijs die elk jaar werd toegekend aan het meest verdienstelijke lid. De kamer kreeg absolute voorrang bij interstedelijke poëziewedstrijden en diende zich niet te onderwerpen aan de gebruikelijke loting. De andere rederijderskamers zagen dit met lede ogen aan en De Fonteine diende tevergeefs klacht in bij de Raad van Vlaanderen en achteraf bij de Grote Raad van Mechelen⁵⁵.

2. Landvoogdes Margareta van Oostenrijk

In 1507 verbleef Margareta van Oostenrijk van 25 tot 31 mei aan het Hof ten Walle. Haar intrede op 25 mei, 's avonds laat, bleef niet onopgemerkt. De Gentenaren hadden daarop aangedrongen *pour ce quilz avoient fait une grand préparative de luminair, car leur coustume et opinion est telle que les triumphes qu'on fait aux princes se monstrent plus sumptueux de nuyt que de jour*. Op 28 mei ontving zij in de Sint-Pietersabdij het zwaard van gerechtigheid van de graven van Vlaanderen. Vervolgens begaf zij zich naar de Sint-Janskerk en zwoer daar in de naam van Maximiliaan van Oostenrijk, de voogd over Karel, de toekomstige graaf van Vlaanderen, de eed van trouw aan de stedelijke privileges. Dit gebeuren werd met klokkengelui aan de bewoners van de stad kenbaar gemaakt. Daarna ontving Margareta op het schepenhuis de eed van getrouwheid van de Gentenaren, die in het Vlaams werd voorgelezen. Zij verleende gratie aan vijftig bannelingen die voor haar verschenen met een witte staf in de hand. Tijdens haar tocht doorheen de straten werden in haar naam geldstukken uitgestrooid ten teken van haar gulheid. Op 31 mei reisde zij af richting Brugge nadat de schepenen te harer ere een banket hadden laten aanrichten in het schepenhuis⁵⁶.

⁵² ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2710, f° 114v°.

⁵³ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2710, f° 114v°.

⁵⁴ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2710, f° 115.

⁵⁵ Snellaert, M., *Verhandeling over de Nederlandsche dichtkunst in België*, Brussel, 1849, p. 77-78.

⁵⁶ Bruchet, M. & Lancien, E., *L'itinéraire de Marguerite d'Autriche, gouvernante des Pays-Bas*, Lille, 1934, p. 24-26.

HOF TEN WALLE

In 1508 kwam *ma trèsredoubtée dame madame la duchesse douagière de Savoye*, met andere woorden Margareta van Oostenrijk, van 4 maart tot 25 april aan het Hof ten Walle resideren⁵⁷. De rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen voor 1508 verraadt een koortsachtige activiteit om alles in orde te brengen, want tijdens de afwezigheid van de vorsten aan het Hof ten Walle was een en ander duchtig vervallen of beschadigd. Zowat overal werden dringende herstellingen uitgevoerd. In het paleis werden her en der bedden hersteld en verplaatst. In het appartement en in het privé-oratorium van Margareta van Oostenrijk bracht glazenmaker Guillame Huker verscheidene nieuwe ramen aan. Haar latrine werd hersteld en voorzien van een grendel en de zitting van haar toilet in orde gebracht. De ijzeren tralie aan de veldzijde van de brug over de noordelijke slotgracht kreeg een extra beveiliging. Ook voor het comfort van de hofhouding werd gezorgd. Wij treffen de vermelding aan van de hofdames, de hofmeester, de heer van Halewin, en bovendien de opperschenker, de palfrenier en de foerier Jehan de Bourgoingne. De smid leverde smeedwerk aan *l'hostel de Kadulle*, wie dit personage ook moge geweest zijn. Diverse dienst ruimten kregen een beurt en ook het schaliedak en de dakgoot van de kleine galerij tegen de oostelijke paleisvleugel werden in orde gebracht⁵⁸.

Het verblijf van de landvoogdes droeg ook een officieel karakter, want in de grote zaal van het paleis werd een troonhemel geconstrueerd en bracht men de nodige voorzieningen aan om de ruimte rondom volledig te bespannen met wandtapijten⁵⁹. Bij de Gentse tapijtwever Pieter Pieters huurde men *la tapisserie qui a esté tendue en la grande salle de la Court en la dicte ville de Gand depuis que ma dicte dame y arriva jusques au 20e jour du dit mois d'avril, en laquelle grant salle messeigneurs les Estas furent assemblez, tant pour oyr et entendre ce que leur a esté demandé et déclaré par ma dicte dame ... comme pour faire et rendre leur responce sur la dicte demande*⁶⁰. Margareta kwam inderdaad de financiële medewerking van de Vier Leden van Vlaanderen inroepen voor het verderzetten van de Gelderse oorlog tegen Karel van Egmont, die de soevereiniteit van zijn graafschap wilde heroveren op de Habsburgse dynastie. Dit conflict zou aanslepen tot Gelre zich bij het verdrag van Gorkum in 1528 aan Karel V onderwierp.

In 1509 verbleef Karel van Habsburg van 23 februari tot 4 maart aan het Hof ten Walle voor een officieel bezoek aan Gent: op 25 februari beloofde hij de keure van de stad te zullen eerbiedigen. Zijn tante Margareta van Oostenrijk kwam kort na die plechtigheid naar Gent en logeerde er zeker tot 10 maart⁶¹. Ongetwijfeld vertelde Karel haar honderd uit over zijn excursie naar Ertvelde op 2 maart, waar hij zijn eerste jachtpartij meemaakte waarvan een everzwijn

⁵⁷ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 38-39.

⁵⁸ ADN, B4167, f° 115-115v°, f° 116v°, f° 117 en f° 119.

⁵⁹ ADN, B4167, Rekening voor het kwartier van Gent, 1508, f° 115.

⁶⁰ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 39.

⁶¹ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 50.

en twee herten de slachtoffers werden⁶².

Het volgende jaar schijnt Karel Gent niet te hebben bezocht. Dit was wel het geval voor Margareta van Oostenrijk die van 12 maart tot 8 april aan het Hof ten Walle resideerde⁶³. Ook van 20 maart tot 30 april 1511 kwam de gouvernante naar het Hof ten Walle naar aanleiding van een vergadering van de Vier Leden van Vlaanderen. In de grote zaal van de residentie werd een twee treden hoog houten platform aangebracht voor de vorstin⁶⁴. Mogelijk in functie van dezelfde vergadering werden er rondom de zaal vijf banken geïnstalleerd *pour asseoir les seigneurs aux sermons*⁶⁵. De toedracht van deze vergadering was eens te meer een verzoek om financiële hulp in functie van de Gelderse oorlog. Margareta van Oostenrijk had op 15 september aan de Staten van Brabant, Holland, Henegouwen en Mechelen gevraagd afgevaardigden naar Gent de sturen om haar verzoek te ondersteunen. Tevergeefs echter, want de Vier Leden van Vlaanderen weigerden hun medewerking⁶⁶. Intussen vierde de vorstin de paasweek waartoe zij de abten van de Sint-Adriaansabdij in Geraardsbergen en van de Sint-Corneliusabdij in Ninove naar Gent liet komen. Na een kort verblijf in Brugge kwam zij van 19 mei tot 3 juni terug aan het Hof ten Walle resideren⁶⁷.

De aanwezigheid van de hoge gasten vergde het goed functioneren van de diensten aan het Hof ten Walle en dit veronderstelde een aantal dringende herstellingen. Een verschijnsel dat eerder niet werd opgemerkt, is dat sommige kamers een specifieke naam hadden, zoals bijvoorbeeld een kamer die *Bourgoingne* heette en een andere die *tland van Spaengnien* werd genoemd. De prestigieuze noordelijke woonvleugel van het paleis kreeg veel aandacht: meester-metselaar Pieter vanden Berghe herstelde en bepleisterde de muren van de grote galerij en van de erbijhorende wenteltrap, schaliedekker Jan van Male zorgde voor de dakbedekking ervan. In het appartement van Margareta van Oostenrijk kon men zich beperken tot kleine reparaties. Zij bestelde een *chayère trouée pour aller à la chambre*, met andere woorden een toiletzetel, en liet voor de toegang tot haar kamer twee ijzeren kaarsenschotels aanbrengen. De landvoogdes zorgde er ook voor dat de kamer van haar vader keizer Maximiliaan van Oostenrijk in orde bleef⁶⁸. De keuken van de vorstin was gelegen in de noordoostelijke hoek van het paleis. De grote afvoergoot voor gebruikt keukenwater had een afloop nabij de Waterpoort, de huidige Donkere poort. Vlakkij de keuken was er ook een bewaarplaats voor vlees. Voor de

⁶² de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 70.

⁶³ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 67-68.

⁶⁴ ADN, B 4127, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1511, f° 136v°.

⁶⁵ ADN, B 4127, f° 136.

⁶⁶ Henne, A., *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique*, Bruxelles-Leipzig, 1858, dl.1, p. 281.

⁶⁷ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 85-88.

⁶⁸ ADN, B 4127, f° 136, f° 139, f° 140-141 en f° 142v°-143.

HOF TEN WALLE

keuken vervaardigde men een tafel met bijbehorende schragen, waarvan alle onderdelen konden worden toegevouwen om ze met de reiskeuken van de landvoogdes mee te voeren⁶⁹.

Margareta van Oostenrijk was uiteraard vergezeld door haar hofhouding. Het appartement van mevrouw van Ravestein werd in orde gebracht, inclusief de keuken, de *bouteillerie* en de kelder. Ten dienste van de secretaris van de vorstin bemeubelde men een kamer met een bed, een tafel met twee schragen, een paar klein stoelen en een grote, kortom de traditionele uitrusting van een werk- en logeerkamer. De kastelein stond in voor het dagelijks onderhoud van het Hof ten Walle en van de tuinen. Hij beschikte over een verblijf in de oostelijke vleugel van het paleis, in de onmiddellijke nabijheid van het appartement van de landvoogdes. Te zijner intentie werd een toiletzetel vervaardigd naar het voorbeeld van die van Margareta⁷⁰.

Een van de beide goten die het afvalwater van de grote keuken over de slotgracht heen leidde, was aan een dringende herstelling toe omdat een steunpaal was ingestort. Ook de noordelijke brug was weggespoeld ingevolge de hoge waterstanden tijdens de winter van 1510-1511; meester-timmerman Joos van Ooteghem demonteerde ze stuk voor stuk en bouwde ze opnieuw op. Meester-metselaar Pieter vanden Berghe vernieuwde de grote bakoven; de smid leverde hiertoe een nieuw sluitingsysteem voor de ovenmond en voor een ijzeren schop om de pasteien in de daartoe bestemde oven te schuiven⁷¹. In het Leeuwenhof viel er in 1511 veel activiteit te bespeuren. Diverse leeuwenhokken werden hersteld en touwslager Lieven vanden Damme leverde koorden om de deuren op en neer te laten wanneer men de leeuwen uitliet. De woning van Guillame Pignon, de verantwoordelijke voor de dierengarde, kreeg een beurt en meester-metselaar Pieter vanden Berghe trok voor hem een nieuwe keuken op tussen zijn woning en de nabij gelegen paardensmidse⁷².

In 1513 kwam Karel van Habsburg op 23 oktober in het gezelschap van zijn tante Margareta van Oostenrijk aan het Hof ten Walle resideren. Zij ontvingen er de ambassadeurs van de hertog van Gelre. Karel trok van 2 tot 4 november naar Lochristi, wellicht voor een jachtpartij, en begaf zich dan voor een nacht naar Eeklo, waar hij zijn tante opnieuw ontmoette. Daarna verbleven zij samen in Gent tot 23 november⁷³, doch wegens het ontbreken van de rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen konden geen nadere gegevens over dit bezoek worden ingewonnen.

In 1514 viel er aan het Hof ten Walle geen vorstelijk bezoek te bespeuren. De

⁶⁹ ADN, B 4127, f° 136, f° 138, f° 139 en f° 140-140v°. Het formaat van de tafel was bestemd voor twee vleesschotels, namelijk zowat 3.35 m bij 1.12 m.

⁷⁰ ADN, B 4127, f° 136, f° 139 en f° 140.

⁷¹ ADN, B 4127, f° 136-137, f° 139 en f° 140.

⁷² ADN, B 4127, f° 136v°, f° 138v°-139, f° 140-140v°, f° 142-142v° en f° 143v°. Het bouwsel van zowat 7.15 bij 4.75 m was voorzien van een ticheldak.

⁷³ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 137-139; de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 84.

DANIEL LIEVOIS

winter van 1513 tot 1514 was de koudste sinds mensenheugenis: het vroom van 14 november tot 18 februari en de Schelde lag een tijdlang dicht zodat het transport naar Zuid-Beveland en andere Zeeuwse eilanden met karren verliep⁷⁴. Aan het Hof ten Walle was er materiële schade ingevolge de zware vorst en de daaropvolgende hoge waterstand waardoor de brug over de westelijke slotgracht en de beide afloopgoten van de keuken waren opgelicht. Ze werden afgebroken en totaal vernieuwd⁷⁵.

De voornaamste werkzaamheden in 1514 hadden betrekking op het Leeuwenhof waar Guillame Pignon het op een akkoord had gegooid met de ontvanger-generaal van Vlaanderen om een en ander in orde te brengen. Er werd een nieuwe grote drieledige dennenhouten toegangspoort met een kijkluikje aangebracht. De meester-timmerlieden Joos van Ooteghem en Joos Valkeman werkten herhaaldelijk aan de leeuwenhokken en herstelden de koffers waarin de jonge leeuwen naar keizer Maximiliaan in Innsbruck werden gezonden. Ook *madame Marie*, de toekomstige Maria van Hongarije, kreeg een zending met leeuwen en een leeuwin toegestuurd, wellicht naar aanleiding van haar vertrek op 2 mei naar Wien ter voorbereiding van haar huwelijk⁷⁶.

In de eerste plaats zorgde Pignon voor de vernieuwing van zijn eigen woning. Voor het metselwerk stond meester Pieter vanden Berghe in. De nieuwbouw omvatte een gelijkvloerse kamer met twee verdiepingen en een zolder. De muren werden bepleisterd en witgekalkt. Joos van Ooteghem en Joos Valkeman verzorgden het houtwerk. Op de eerste verdieping werkten zij de uitrusting af van een badstoof en een badkamer. Op de tichelstenen bevoering legden zij een bedekking van geschaafde eikenhouten planken. De badstoof werd rondom bezet met een lambrisering in grenenhout en voorzien van twee houten vensterramen met glasvensters aan de buitenzijde en met houten luike aan de binnenzijde. De meubilering van de badstoof en de badkamer bestond uit drie zitbanken *en fachon de scabelles*. Ook in de badkamer legde men op de stenen vloer een houten bedekking op stevige vloerbalken. Boven op de balken van de badstoof en de badkamer werd een plank in grenenhout bevestigd waarop een eikenhouten plankenvloer werd aangebracht. Om de badruimten degelijk te isoleren tegen de invloed van regen en wind legde Joos van Ooteghem daarop balken met daartussen pleisterwerk en erbovenop een tweede plankenvloer in geschaafd blank hout. De zoldering van de tweede verdieping werd op een gelijkaardige manier gelegd, maar de isolatie werd minder doorgedreven. In de kamer op deze verdieping kwam een kruisvenster. De onderste verdeling ervan was afgesloten met houten traliewerk. De vakken daarboven waren voorzien van glas en werden aan de binnenzijde gesloten

⁷⁴ Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1858, dl.2, p. 59 en noten 4 en 5.

⁷⁵ ADN, B 4128, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1514, f° 136-137. De lengte van die goten, namelijk 23.80 en 26.80 m, geeft een idee van de breedte van de slotgracht op dat ogenblik.

⁷⁶ ADN, B 4128, f° 136 en f° 139v°.

HOF TEN WALLE

met tweedelige luiken en in de *luwenen* of bovenlichten zat er glas. In de eerder gebouwde keuken kwam er een comfortabele brede trap met daaronder een *boutellerie* met twee deuren en meerdere legboorden voor vlees. De rekeningpost zegt duidelijk *dessoubz ladicté montée fait une boutellerie à deux huys et y fait pluseurs borts à mectre viande*, wat impliceert dat het woord *boutellerie* hier de betekenis heeft van bergruimte en niet enkel van drankopslagplaats. Een nieuw dakvenster zorgde voor de verluchting van de keuken⁷⁷. In 1515 hield Karel van Habsburg op 25 februari zijn memorabele Blijde Intrede in Gent. Ingevolge zijn ontvoogding was hij hertog van Bourgondië geworden. Hij verbleef permanent aan het Hof ten Walle tot 15 april met uitzondering van een ééndaagse excursie op 3 maart naar Zwijnaarde; Margareta van Oostenrijk hield hem trouw gezelschap. Op 18 maart inviteerde de stad Gent Karel en zijn tante op een schitterend banket⁷⁸. Als reactie op een rebelse beweging in de stad vaardigde Karel op 11 april het voor de Gentenaren ergerlijke *Calfvel* uit waarin hij de Vrede van Cadzand van 1492 bevestigde. Daags voor zijn vertrek naar Brugge nam hij het avondmaal in het gezelschap van de Sint-Jorisgilde⁷⁹.

3. Naar het land waar de sinaasappels groeien

In 1517 verbleef Karel van 20 mei tot 21 juni aan het Hof ten Walle; zoals gewoonlijk was ook Margareta van Oostenrijk van de partij. Op 14 maart 1516 had hij na het overlijden van zijn grootvader Ferdinand van Aragon de titel van koning van Castilië en Aragon aangenomen⁸⁰. De stadstrompetters riepen alle eigenaars van paarden op zich op 20 mei om 14 uur voor het schepenhuis te verzamelen om de vorst tegemoet te rijden; de stadsmagistraat en de Gentse ruiters werden begeleid door de zes stadstrompetters te paard en veertig toortsdragers⁸¹. De schepenen lieten aan de hoge gasten presentwijn aanbieden. Karel liet de Staten-Generaal aan het Hof ten Walle ontbieden. Op 25 mei bracht men de delegaties op de hoogte van het aanstaande vertrek van de vorst naar Spanje. Een week voor zijn afreis uit de stad hield de zeventienjarige koning Karel op 16 juni in het Hof ten Walle zijn eerste toespraak tot de afgevaardigden van de Staten-Generaal, waarin hij Margareta van Oostenrijk als gouvernante voorstelde⁸².

⁷⁷ ADN, B 4128, f°135-136 en f°137-137v°.

⁷⁸ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 163-164; de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 88.

⁷⁹ Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1858, dl.2, p. 93; Gachard, P.L., *Collection des voyages des souverains des Pays-Bas*, Bruxelles, 1874, dl.2, *Itinéraire de Charles-Quint*, p. 14.

⁸⁰ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 96.

⁸¹ SAG, reeks 400 nr. 42, Stadsrekening van Gent 1516-1517, f°106-106v°.

⁸² Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 179-180; de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 105.

Joos Hugaert, *conduiseur de lorloige de la court du Wal*, verzorgde de goede werking van het torenuurwerk aan het Hof ten Walle; dit was dermate ontrederd dat hij het viermaal diende uiteen te nemen. Hij werd ook vergoed om het uurwerk gaande te houden tijdens het verblijf van de vorst en zijn hofhouding, te weten van 13 mei tot 23 juni 1517⁸³. Ook hier schijnen de gegevens in de rekening niet precies overeen te stemmen met die bij Vicente de Cadenas y Vicent, maar daarvoor zal er wel een verklaring zijn. Mogelijk verbleef een deel van de hofhouding reeds eerder in Gent om het bezoek van Karel en de vergadering van de Staten-Generaal voor te bereiden.

De aanwezigheid van Karel was de aanleiding tot diverse materiële interventies. In de eerste plaats was het Hof ten Walle aan een grondige reinigingsbeurt toe, die werd georganiseerd door meester-metselaar Pieter vanden Berghe. Liefst vijfenvijftig vrouwen werkten drie dagen lang om alle kamers en open ruimten op het opperhof en het voorhof te reinigen en te ontdoen van gras en onkruid. Om brandgevaar te voorkomen reinigde men ook alle schouwen van het paleis⁸⁴. Tal van ruimten werden aangepast om de hoge gasten te logeren. Guillaume de Croij, heer van Chièvres, bestelde voor zijn appartement bedden, tafels, schragen en andere meubels voor het comfort van zijn officieren. Voor het logies van Adrien de Croij, graaf van Le Roeulx, bestelden de foeriers een houten venster, een bank, een schragentafel en vier stoelen. Voor Jehan Villewyn, *oublieur du Roy*, werd er een kamer in gereedheid gebracht zodat hij in alle rust *oubliewafels* voor de snoeplustige vorst kon vervaardigen⁸⁵.

Meester-metselaar Pieter vanden Berghe vergrootte de noordelijke galerij en drie kamers van de noordelijke paleisvleugel⁸⁶. Uit de rekeningpost blijkt niet hoe men zich die vergroting dient voor te stellen, doch het is best mogelijk dat het ging om de westelijke uitbreiding tussen de noordvleugel en de belvédère-toren die werd waargenomen tijdens het recente onderzoek van de materiële relicten in die zone⁸⁷. De timmerlieden Joos van Ooteghem en Joos Valckeman vervaardigden een twintigtal nieuwe vensters voor diverse kamers en repareerden er nog veel meer; op sommige plaatsen brachten ze withouten vensterluiken aan om de ramen te beschermen tegen de regen. Ook in de kamer van koning Karel kwam er een nieuw venster⁸⁸. Vóór de toegangspoort

⁸³ ADN, B 4129, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1517, f° 165.

⁸⁴ ADN, B 4129, f° 159. Pieter vanden Berghe 'machon et maistre ouvrier du Roy de Castille nostre sire ou quartier de Gand' overleed eind 1517 of begin 1518, zodat zijn weduwe en zijn erfgenamen zijn werkrekeningen indienden.

⁸⁵ ADN, B 4129, f° 159v°.

⁸⁶ De muren ervan werden ondermetseld over een lengte van bijna 30 m en een hoogte van zowat 3 m.

⁸⁷ Everaert, G. e.a., *Tussen wal en hof*, in: *Het prinselijk hof ten Walle in Gent*, Gent, 2000, p. 47-49

⁸⁸ ADN, B 4129, f° 154v°, f° 157 en f° 159.

HOF TEN WALLE

tot het opperhof werden twee dikke houten palen geplaatst met daartussen een zware ijzeren ketting om te verhinderen dat paarden of muilieren de erekoer betraden. Ook vóór de noordelijke galerij brachten de timmerlieden twee houten afsluitingen aan om de rijdieren van de hoge gasten te beletten de bevoering te beschadigen⁸⁹.

Joos van Ooteghem et Joos Valckeman benaastigden zich om het meubilair aan te passen en uit te breiden. De foeriers kregen het ter hand gesteld en lieten het door de knechten ter plaatse brengen. Voor de kamers van de hofdames leverden zij zes bedden, drie banken, twaalf gewone en twee kleine stoelen. Het comfort van de edele dames werd verhoogd door middel van een optrede voor de zitmeubels en door voetbankjes onder de tafels⁹⁰. Het was ondoenbaar en ook niet economisch om voor de vergaderingen van de Staten-Generaal de nodige zitbanken te laten vervaardigen. Daarom maakte Joos van Ooteghem een afspraak met de nabijgelegen kloosters van de geschoeide karmelieten en van de augustijnen, die bereid waren de nodige banken in bruikleen af te staan⁹¹.

Men kan zich levendig voorstellen welke koortsachtige bedrijvigheid er in de keukens heerste om de maaltijden van de talrijke gasten te bereiden. Het bijkomende keukenmeubilair stemt tot nadenken: het betrof vier bloktafels om vlees te versnijden en acht werktafels om de vleesgerechten verder te bereiden. Omdat de beschikbare ruimte ontoereikend was, bouwde men op het eiland in de slotgracht een extra keuken met bijhorende sauskamer en broodkamer ten dienste van prinses Eleonora van Oostenrijk en haar gevolg. De keukenuitrusting bestond uit een zware bloktafel om het vlees de versnijden, twee werktafels om de vleesschotels aan te rechten, een tafel, twee zitbanken en een zetel en een bed voor de kok. In het midden van de keuken stond een houten schutsel en in de keukendeur kwam een doorgeefluik om de vleesgerechten aan te reiken. Voor de sauskamer maakten de timmerlieden drie legboorden, een dressoir, een tafel en een bed. Ook de broodkamer werd bemeubeld met een tafel en drie legboorden. Na het vertrek van Karel en Eleonora naar Spanje werden er liefst zeven wagen- en karrenvrachten hout afkomstig van die keuken, sauskamer en broodkamer teruggevoerd naar de werkloods van de timmerlieden. Het opperhof en het eiland waren toen verbonden door een brug waarvan de toegang werd afgesloten met een poort⁹².

Eleonora betrok ook een kamer in het paleis zelf en beschikte er over een drankkelder die zij liet voorzien van een deur met een doorgeefluik *pour parmi icelle bailler le vin ou cervoise sans entrer en ladicté cave*⁹³. De oudste zus van Karel voerde haar eigen hofstaat en genoot van het leven, wat haar broer heel wat zorgen baarde. De achttienjarige prinses was immers verliefd

89 ADN, B 4129, f° 155-155v° en f° 160v°.

90 ADN, B 4129, f° 155.

91 ADN, B 4129, f° 156v°.

92 ADN, B 4129, f° 152v°, f° 155, f° 156v°-157, f° 160 en f° 161v°.

93 ADN, B 4129, f° 155v° en f° 160.

op de 35 jaar oude paltsgraaf Frederik van Beieren, een leraar van Karel. Hij was ridder van het Gulden Vlies en stond bekend om zijn bravoure. Eleonora overhandigde hem zelfs een schriftelijke huwelijksbelofte en hij antwoordde met een liefdesbrief aan *sa mie* met de verzuchting: *Je suis prêt de ne demander autre chose synon que je soye à vous et vous à moi*. Dit viel niet te rijmen met de dynastieke en politieke belangen van Karel die de paltsgraaf prompt van zijn hof verwijderde zonder hem een laatste ontmoeting toe te staan. De koning liet een notariële akte opmaken waarin de beide partijen verklaarden af te zien van hun wederzijdse huwelijksbelofte⁹⁴. Deze romance speelde zich ten dele af aan het Hof ten Walle waar de Paltsgraaf in 1517 logeerde⁹⁵.

Kleuren speelden een rol in het aankleden van de gebouwen in het Hof ten Walle. In 1517 werd heel wat schilderwerk uitgevoerd door de Gentse schilder Joos Sammelins, onder meer aan de waakhuisjes. Hij was geen onbekende aan het Habsburgse hof, want hij had het jaar voordien gewerkt aan een erepoort voor het Gravensteen⁹⁶. Verdere details over zijn werk aan het Hof ten Walle ontbreken. Nochtans vinden we er een wit huis en een zilveren huis vermeld; dit laatste zal wel op *la court argentée*, het Zilverhof, hebben gestaan. Daar werd toen ook een monumentale nieuwe poort opgetrokken⁹⁷. Tuinman Jehan Marchant zette zijn beste beentje voor om de tuinen een schitterend uitzicht te verlenen. De Gentse houthandelaars Gillis Damman en Jacques van Zeveren leverden het nodige materiaal en Joos van Ooteghem en Joos Valckeman bouwden een houten watertrap naar de *jardin aux herbes* of kruidentuin, waarvan de precieze ligging echter niet bekend is⁹⁸.

Na de drukte in de voorzomer van 1517, werd alles aan het Hof ten Walle weer stil toen Karel na enkele omzwervingen in Zeeland, in afwachting van een gunstige wind, op 7 september in Vlissingen inscheepte voor zijn eerste tocht naar Spanje⁹⁹. Hij nam zijn zus Eleonora voor alle veiligheid mee en omdat hij haar wilde uithuwelijken aan koning Manuel van Portugal. Hij wenste echter ook zijn eigen meubilair mee te nemen. Meester-timmerman Joos van Ooteghem kreeg de opdracht tegen het vertrek van de vorst naar Spanje negen tafels klaar te maken die in het midden drie scharnieren dienden te bezitten om in tweeën te vouwen. Daarbij hoorden vijftien vouwbare schragen en tien banken; de poten van de banken konden inklappen om ze met

⁹⁴ Henne, A., dl.2, Bruxelles-Leipzig, 1858, p.184-185.

⁹⁵ ADN, B 4129, f°161.

⁹⁶ Cornelis, E., *De kunstenaar in het laat-middeleeuwse Gent, II., De sociaal-economische positie van de meesters van het Sint-Lucasgilde in de 15de eeuw, in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe reeks, dl. 42, Gent, 1988, p. 132. Voor een beschrijving van die poort, zie: Dhanens, E., 1999, p. 256.*

⁹⁷ ADN, B 4129, f°157, f°160, f°161v° en f°164v°. Da hoogte ervan bedroeg 7.74 m en de doorgangsbreedte 2.98 m.

⁹⁸ ADN, B 4129, f°153, f°154v° en f°155.

⁹⁹ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 107.

muilezels of paarden te land te vervoeren¹⁰⁰. De Gentse meester-smid en slotenmaker Adriaen vander Eecken bezorgde ook vier sloten voor de zadeltasen waarin het kostbare vaatwerk van de koning werd geborgen en vier ijzeren gestellen *servans pour porter les flacquons*¹⁰¹. Wat de *flacquons* bevatten werd er niet bij verteld.

4. De toren van Margareta van Oostenrijk

Terwijl Karel in 1518 in Spanje verbleef, hadden zijn tante Margareta van Oostenrijk en zijn broer Ferdinand in Gent afgesproken. Het Hof ten Walle was aan een dringende reinigingsbeurt toe waarvoor meester-metselaar Lieven van Male zes handwerkers en zevenenvijftig vrouwen aan het werk zette¹⁰². De aankomst van Margareta van Oostenrijk op 14 juni werd door stadstrompetter Jacob vander Weghe aan de bevolking kond gedaan¹⁰³. Zij gaf de opdracht een en ander in orde te brengen: haar kamer, de paardenstallen, de ophaalbrug aan de ingang van het opperhof; ook het meubilair werd aangevuld. De nieuwe uitrusting van de kamer van Ferdinand werd geleverd door meester-timmerman Joos Valkeman; het was vervaardigd uit *rouge saulx* of rood wilgenhout en bestond uit een *lyt de champs* van 2.38 m hoog en van dezelfde breedte, een schragentafel van 2.38 bij 1.19 m, vier stoelen en twee 2.38 m lange banken *en fachon descabelles*¹⁰⁴. Blijkbaar werd de maat van 8 voet of 2.38 m als module gebruikt voor dit meubilair. Margareta wenste dat de ontvangst van haar neef in een luisterrijk kader geschiedde en zond op 17 juni een boodschapper naar Brussel bij tapijtwever Pieter van Aelst om hem op te dragen tapijten te bezorgen voor het appartement van Ferdinand¹⁰⁵. Een week na de aankomst van de landvoogdes bracht *Joen Moraen* aan de schepenen het bericht dat Ferdinand in Blankenberge was ontscheept¹⁰⁶. Ferdinand had op 20 april in Aranda de Duero (Spanje) afscheid genomen van zijn broer Karel¹⁰⁷. Hij zond *Petro de la Careo de Sainct Anthono* voorop om zijn tante Margareta en de Gentse schepenen het verhaal te doen van zijn zee-reis en van zijn behouden aankomst. De landvoogdes stuurde haar heraut naar het schepenhuis met schriftelijke aanwijzingen betreffende de ontvangst van Ferdinand. Een stadstrompetter deed hiervan een plechtige proclamatie op de voornaamste kruispunten in de stad¹⁰⁸. De schepenen richtten twee grote ban-

¹⁰⁰ Er waren telkens drie tafels van respectievelijk 2.68, 2.38 en 2.08 m lang; de banken waren 2.38 m lang.

¹⁰¹ ADN, B 4129, f°153, f°155v°, f°156v° en f°161-161v°.

¹⁰² ADN, B 4130, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1518, f°170v°.

¹⁰³ SAG, reeks 400 nr.42, Stadsrekening van Gent 1517-1518, f°101v°.

¹⁰⁴ ADN, B 4130, f°164-164v° en f°173v°.

¹⁰⁵ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 192.

¹⁰⁶ SAG, reeks 400 nr.42, Stadsrekening van Gent 1517-1518, f°101v°.

¹⁰⁷ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 114.

¹⁰⁸ SAG, reeks 400 nr.42, Stadsrekening van Gent 1517-1518, f°101v°-102.

DANIEL LIEVOIS

ketten aan ter ere van Margareta en Ferdinand met hun gevolg. Eén ervan vond plaats in het neringhuis van de huidenvetters aan de Vrijdagmarkt, nu beter bekend als het Toreken, waar de vorsten de processie gadesloegen die de traditionele jaarlijkse intocht van de reliek van Sint-Lieven in Gent binnenbracht¹⁰⁹.

Tijdens hun residentie aan het Hof ten Walle had Ferdinand aan zijn tante heel wat te vertellen over de eerste contacten van Karel in Spanje. Zij gingen vaak naar de leeuwen kijken en lieten een aantal herstellingen uitvoeren aan het Leeuwenhof. Voor de dieren die aan de leeuwen en de beer te verslinden werden gegeven, kwam er een nieuwe bakstenen stal¹¹⁰. Het hoge gezelschap observeerde vooral graag de beer. De hofmeesters van Margareta en de raadsheeren van financiën gaven aan Joos Valckeman de opdracht dag en nacht te werken aan een met withouten planken afgesloten park in de leeuwenmeers, dat diende *pour y chasser pour le déduit de madicte dame et monditseigneur ung ours*. Men kan zich niet goed voorstellen dat er op de beer werd gejaagd, want dan ging het om een éénmalig gebeuren, maar wel dat de beer werd ingezet tegen andere prooidieren, alhoewel ...! In het park werd een tribune opgetrokken, met zitbanken *ou monditseigneur, madicte dame et leur estat estoient*. Om dit werk met spoed te realiseren trommelde Valckeman tweeënveertig timmerlieden op aan wie men niet enkel hun dagloon uitbetaalde: zij werden ook voorzien van verlichting, brood en bier *entant quilz ne se bougoient du lieu tant que ledit ouvraige fût pareschevé*¹¹¹.

De aanwezigheid van Margareta van Oostenrijk en van Ferdinand was de aanleiding tot een aantal verbouwingen. Het verblijf van de kapelaan van de Sint-Widokapel werd in orde gebracht; het was gelegen in de nabijheid van de Waterpoort, de huidige Donkere Poort, en werd uitgebreid met een nieuwe keuken en een *boutellerie* of voorraadkamer. Een andere nieuwbouw was de woning van *messagier* Andries de Mey. Hij woonde in het gebouw dat van oudsher had gediend als *fourrière de madame*, waar de transport- en huisvestingdienst van de vorstin was gevestigd. Verder kreeg De Mey een nieuwe paardenstal voor zijn rijdier¹¹². De verblijven van de kapelaan van Sint-Wido en van *messagier* Andries de Mey waren pas in 1519 afgewerkt¹¹³.

De voornaamste bouwactiviteit in 1518 had betrekking op de vernieuwing van een hoektoren van het paleis. Joos Valckeman stond in voor de afbraak van *une vielze tour estant sur le coing de la maison denhault dung lez contre la cuisine du Roy ou madicte dame estoit accoustumée de retraire, laquelle estoit*

¹⁰⁹ SAG, reeks 400 nr.42, Stadsrekening van Gent 1517-1518, f°102v° en f°103v°-104.

¹¹⁰ ADN, B 4130, f°168v°.

¹¹¹ ADN, B 4130, f°164v°-165v°. De afmetingen van het park bedroegen nagenoeg 72 bij 82 m.

¹¹² ADN, B 4130, f°160v°, f°161v°, f°163v°, f°166v° en f°167-167v°.

¹¹³ ADN, B 4131, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1519, f°160v°-161, f°162v°-163, f°164, f°168v°-169 en f°170.

en dangier de tumber, de sorte que bien grant inconvenient ou grief en eust peu enssuier. Hij zorgde ook voor de steigers voor de metselaars die een nieuwe toren van vier verdiepingen opbouwden. In de onderste verdieping net boven de uitkraging kwamen twee kruisvensters; daar was de nieuwe werk-kamer van de landvoogdes gesitueerd¹¹⁴. Het dak van de toren vertoonde twee trapegevels, een bedekking met schalies en een schouw waarvan de pijp ver-trok op de benedenverdieping¹¹⁵. Met het oog de precieze situering van deze hoektoren dient men rekening te houden met de informatie in de rekening over 1519. De hierboven geciteerde tekst vermeldt weliswaar dat de toren *dung lez contre la cuisine du Roy* aanleunde, wat verwijst naar de zuidweste-lijke hoek van het paleis waar de voornaamste keuken traditioneel was geves-tigd. In de rekening over 1519 werd deze misvatting echter gecorrigeerd door de vermelding dat *la petite tour rompue en commenchée à réédifier lannée précédente* gelegen was *au coing du quartier de madame*¹¹⁶. Dit verwijst dan weer naar de noordoostelijke hoek waar op de gravure bij Sanderus van 1641 inderdaad de merkwaardige uitkragende toren afgebeeld staat die beant-woordt aan de beschrijving van 1518 (afb.1) en die in 1519 werd afge-werkt¹¹⁷. Zoals gezegd diende de onderste ruimte Margareta tot werkruimte en de hoger gelegen kamertjes waren *des chambrettes de plaissance*. Aan deze toren mag men voortaan gerust de naam van Toren van Margareta van Oostenrijk toekennen.

Toen de vorsten op 6 of 7 juli 1518 naar Brugge doorreisden¹¹⁸, haalden de Gentse oudkleerkopers de extra bedden en dekens terug die de foeriers van Ferdinand hadden gehuurd. Zij waren hiervoor niet betaald en moesten vast-stellen dat een en ander ontbrak of beschadigd was. De Gentse schepenen besloten dan maar dat de stadskas voor de schade zou opdraaien¹¹⁹.

Margareta van Oostenrijk vertoefde in 1519 alleszins een tijdlang in Gent; in het vooruitzicht van haar komst lieten de foeriers zes zitbanken *à fachen des-cabelles* vervaardigen. In haar keuken werd de waterafloop vernieuwd en leverde smid Adriaen vander Eecken een katrol om water te putten uit de slot-gracht. De hofdames namen hun maaltijd in een kamer boven de keuken van de kastelein; zij kregen de beschikking over een dienstklokje dat in de keuken weerklonk voor de bediening¹²⁰. Nabij de Waterpoort bevond zich toen aan de oever van de Lieve het onderkomen van Jan Schilders; mogelijk wijst deze naam eerder naar zijn beroep dan dat het zijn eigenlijke familienaam betrof¹²¹.

¹¹⁴ Er waren vier verdiepingen. De muurhoogte van de eerste verdieping met de werkkamer van Margareta van Oostenrijk bedroeg 10 voet of 2.98 m. De drie hogergelegen verdieping waren vierkante ruimten met een zijde van 7 voet of 1.96 m en een hoogte van 8 voet of 2.38 m.

¹¹⁵ ADN, B 4130, f°164v°, f°169 en f°170v°.

¹¹⁶ ADN, B 4131, f°162v°-163v° en f°167.

¹¹⁸ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p.192-193.

¹¹⁹ SAG, reeks 400 nr. 42, Stadsrekening van Gent 1517-1518, f°104-104v°.

¹²⁰ ADN, B 4131, f°162v°, f°165-165v° en f°167v°.

¹²¹ ADN, B 4131, f°169.

Er werd ook gewerkt aan de werkplaats van de *corduwanier* of lederbewerker van het hof. Het huisje was gelegen onder de galerij op de noordzijde van de kapel van Sint-Wido, nabij de middenpoort; het werd afgesloten met twee houten luiken, één dat neergeklapte en een tweede dat opklapte¹²². Boven die poort bevond zich toen de *tapisserie* en de *armoierie* of wapenkamer die werden bereikt via een uitwendige houten trap die door timmerman Joos Valckeman werd vernieuwd. Hij herstelde bij die gelegenheid ook de dakruiter van de Sint-Widokapel, repareerde de hokken in het Leeuwenhof en vervaardigde meerdere banken waarop de jonge leeuwen zich uitstrekten¹²³.

5. Keizer Karel V

Op 1 juni 1520 kwam Karel uit Spanje terug naar de Lage Landen. Hij ontscheepte in Vlissingen en kwam na twee dagen oponthoud in Lochristi van 5 tot 10 juni naar het Hof ten Walle, waar Margareta van Oostenrijk hem sedert 25 april opwachtte. Op 11 juni vertrokken zij samen naar Brussel. Hij overnachtte in Gent op 4 juli op doorreis naar Calais, waar hij een afspraak had met Henry VIII van Engeland. Ook van 30 juli tot 5 augustus verbleef Karel in Gent. Zijn tante vergezelde hem en bleef ook na zijn vertrek nog een tijdlang aan het Hof ten Walle. Op 23 oktober van dat jaar werd Karel in Aachen uitgeroepen tot Rooms koning en keizer van het Heilig Roomse Rijk; uiteraard was Margareta van Oostenrijk er aanwezig¹²⁴.

Ook in 1521 kwamen de keizer en zijn tante aan het Hof ten Walle resideren van 17 juli tot 4 augustus, met één dag onderbreking op 30 juni, toen hij deelnam aan een jacht in Lochristi¹²⁵. Albrecht Dürer was hen voorafgegaan en had in april een bezoek gebracht aan het Hof ten Walle waar hij zijn beroemde afbeeldingen van de leeuwen vervaardigde. Tijdens het verblijf van de vorsten vond er aan het Hof ten Walle een bijeenkomst plaats van de Staten-Generaal. Landvoogdes Margareta voerde het woord op de plechtige zitting van 17 juli om subsidies te vragen voor de oorlog tegen François Ier van Frankrijk, wat zonder morren werd toegestaan¹²⁶. Op 25 juli waren de keizer samen met koning Christiern II van Denemarken, de echtgenoot van zijn zus Isabella, met hun gevolg en de afgevaardigden van de Staten-Generaal getuige van een monumentale verbranding van ketterse boeken op de Vrijdagmarkt¹²⁷. Dit gebeurde op de feestdag van Sint-Jacobus-de-Meerdere

¹²² ADN, B 4131, f°164 en f°168v° en 171v°.

¹²³ ADN, B 4131, f°164v°-165.

¹²⁴ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 219-223; de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 130-132.

¹²⁵ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 232-233; de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 139-140.

¹²⁶ Henne, A., dl.2, Bruxelles-Leipzig, 1858, p. 364-366; de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 139-140.

¹²⁷ Decavele, J., Boekdrukkunst, in: Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558, Leuven, 1990, p. 83-84.

HOF TEN WALLE

die als *matamoros* of morendoder de strijd van de Spaanse katholieke koningen tegen de andersdenkenden patroneerde. Karel en Margareta kwamen op 16 december terug naar Gent en vertoefden er tot 14 januari 1522¹²⁸. Ook tijdens dit verblijf werden de Staten-Generaal bijeengeroepen en formuleerde Karel tijdens de openingszitting op 23 december 1521 eens te meer een bede die na enig verwijl werd toegestaan¹²⁹. Van 7 mei tot 11 mei 1522 kwam hij nog eens terug naar zijn geboorteplaats, waarna het volle negen jaar zou duren vooraleer hij het Hof ten Walle terugzag. Zijn tante Margareta was uiteraard van de partij; zij kwam overigens terug naar Gent op 1 november en resideerde er tot 7 januari 1523¹³⁰. Pas drieënhalf jaar later zou zij het Hof ten Walle terugzien.

In dit tijdsgewricht kwam een belangrijk document tot stand voor de kennis van de bemeubeling en vooral van het gebruik van de ruimten aan het Hof ten Walle. Op 18 juni 1521 vaardigden de president en de heren van de Rekenkamer van Rijsel hun collega Jehan de Warengnien af om te zorgen voor een *Inventoire des biens meubles, catheulx et utensiles appartenant à Lempereur trouvez en sa maison de Gand nommée le Walle*. De inventaris kwam tot stand op 20 en 21 juni 1521 en werd op 28 februari 1522 aanvaard door Anthoine Warin, *varlet de chambre et chaussetier de lempereur et consierge de son hostel en la ville de Gand*¹³¹. Hij nam de verantwoordelijkheid voor de bewaring van het bezit van de keizer op zich, met voorbehoud voor het meubilair in *la bassecourt*, de zone van het voorhof. Hij weigerde zich daarvoor garant te stellen *pource que ladicte bassecourt est nuyt et jour ouverte, au moyen de quoy les manans de la ville y peullent aller et venir et aussi obstant quil y a pluseurs personnes résidens et tenans leur domicilles et maisnaiges esdicts lieux par ordonnance de lempereur et autrement*. Jehan de Warengnien was een andere mening toegedaan en dwong Anthoine Warin dit wél te doen *actendu que lesdicts meubles cydessus spéciffiez ont esté faiz a la charge de lempereur et que ladicte bassecourt est aussi bien à la garde dudict consierge comme la maison du donjon*.

In het hoofdstuk over het Hof ten Walle in de rekening over 1523 worden enkele kleine interventies vermeld, maar het is evident dat er toen verder geen belangrijke gasten meer logeerden. In het Leeuwenhof vergden de dieren permanent aandacht; toen men bijvoorbeeld de welpen wilde uitlaten uit hun hokken, vervaardigde timmerman Joos Valckeman een blankhouten afsluiting¹³². Verder werd er gewerkt aan de woonst van Jehan le Pointre, waar-

¹²⁸ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 236; de Cadenas y Vicent, V., 1992, p.142-143.

¹²⁹ Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1858, dl.3, p.13-14.

¹³⁰ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 237 en p. 243-246; de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 144.

¹³¹ ADN, B 3513, Inventaris van de meubels aan het Hof ten Walle, 1522.

¹³² ADN, B 4134, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1523, f°129v°. De afsluiting was 8.63 m lang bij 2.98 m hoog.

schijnlijk dezelfde schilder die reeds in de rekening over 1518 voorkwam¹³³. Ook in 1524 werden er aan het Hof ten Walle slechts beperkte onderhoudswerken uitgevoerd, onder meer aan de grote keuken in de zuidwestelijke hoek van het paleis. Meester-timmerman Jacques van Zeveren vernieuwde er een balkon dat uitkraagde over de slotgracht en dat diende om water te putten. Tussen de grote zaal en het eiland in de slotgracht werd de brug in orde gebracht die toegang verleende tot de keuken die toen door Margareta van Oostenrijk werd gebruikt. Ook de tuinen kregen een onderhoudsbeurt: het houtwerk werd vernieuwd en de perken met wijnstokken, violieren en rozen verzorgd¹³⁴.

6. Het charme-offensief van Margareta van Oostenrijk

Intussen was de toestand in de Lage Landen weinig rooskleurig. In Gent heerste er onrust en ontevredenheid, wat tot uiting kwam bij een poging van Margareta van Oostenrijk in 1525 om een belasting op te leggen zonder voorafgaande toestemming van Gent, ook al hadden de andere drie leden van Vlaanderen zich akkoord verklaard. In 1526 dreigde er een gelijkaardige uitbarsting, doch de aanwezigheid van Margareta zelf en de invloed van Jacques van Luxemburg, graaf van Gavere en heer van Fiennes, en van de heer van Ravenstein deden het tij keren ten gunste van de overheid. De landvoogdes, in de rouw om de dood van haar nicht Isabella van Habsburg, de echtgenote van koning Christiern II van Denemarken, die in januari van dat jaar in het kasteel van Zwijnaarde was overleden, kwam op 9 mei 1526 in Gent aan en verbleef er ten minste tot 17 juni; intussen voerde zij discussies met de Staten betreffende de beden¹³⁵.

In 1527 kwam Margareta van Oostenrijk met haar hofhouding van 23 juni tot 25 augustus aan het Hof ten Walle verblijven¹³⁶. Als naar traditie werden diverse kamers met spoed in orde gebracht en bemeubeld. Anthoine Warin, de conciërge van het Hof ten Walle, liet dertig schouwen reinigen. Voor de vogels van de landvoogdes werd er een kamer ingericht, waar een mandenmaker een rieten of tenen vlechtwerk aanbracht in een venster. Haar wasvrouwen beklaagden er zich over dat zij niet naar behoren konden werken; de zolder waarop zij het linnen van de vorstin te drogen hingen, kreeg dan ook weldra een nieuwe plankenvloer en een nieuw venster¹³⁷.

De vorstin was vergezeld van haar favoriet, *chevalier d'honneur* en tesorier,

¹³³ ADN, B 4134, f°130.

¹³⁴ ADN, B 4135, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1524, f°177-178v° en f°179v°.

¹³⁵ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 285-286; Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1858, dl.4, p. 74.

¹³⁶ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 295-297.

¹³⁷ ADN, B 4136, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1527, f°191v°, f°194, f°188 en f°201.

HOF TEN WALLE

Antoine de Lalaing, graaf van Hoogstraten, de belangrijkste persoon van haar hofhouding. Ook diens echtgenote en zijn zus waren van de partij. Zij beschikten over hun eigen appartement. Tot de hofhouding behoorden ook Alaert Bentinq, de hofmeester van de landvoogdes, haar raadgever François de Rosimbos en *les docteurs*, mogelijk haar theologische en/of juridische adviseurs. Voor de Geheime Raad, die Margareta bijstond in het dagelijkse bestuur, was er aan het Hof ten Walle een vergaderkamer voorzien waarvoor twee zitbanken werden vervaardigd¹³⁸.

Omdat de waterhuishouding op de erekoer te wensen overliet en voornamelijk *devant la montée là où on a parcidevant joué à paulme*, liet de graaf van Hoogstraten de straatbedekking in orde brengen in de zone die zich vanaf de toegangspoort tot het opperhof uitstreckte langsheen de galerijen ten oosten en ten noorden van de erekoer¹³⁹. Op het meer centraal gelegen deel van de koer speelde men kaats of een variante daarvan. Een inventaris van het meubilair in het Hof ten Walle van 1487 vermeldt *ung entredeux en my la court pour séparer le jue de paulme de la court depuis la chappelle jusques à luys du logis du chastelain, garny de portes et huys de blanc bois et de chesne*¹⁴⁰. Dit sportveld was dus gelegen op de noordelijke helft van de erekoer. Van de houten afsluiting was er in de inventaris van het meubilair van 1522 weliswaar geen sprake meer, maar het is mogelijk dat men er enkel *le jeu de la longue paulme* speelde dat traditioneel op een open terrein plaatsvond. Voor een betere waterafvoer bracht men een gemetselde goot aan van de erekoer naar de slotgracht en vandaar naar de Lieve. Tegelijk werd aan de voet van de toren van Margareta van Oostenrijk een *bassechambre, retraicte et latrine* gemetseld die uitgaf op de slotgracht en die ook nog op het plan van 1649 staat afgebeeld. De slotgracht werd netjes gehouden met een bootje waarmee men alles opviste wat in het water viel¹⁴¹. De bewoners van het Hof ten Walle hadden af te rekenen met de waterverontreiniging door derden en met name door de bewoners van het Sint-Elisabethbegijnhof en omgeving. Om hieraan te verhelpen werd in de waterloop die de slotgracht verbond met de Begijnengracht en de stadsomwalling een rabot of houten sluis aangebracht¹⁴². Ook de waterputten werden met de nodige zorg omringd: die op de erekoer werd tot tweemaal toe gereinigd, maar speciaal de put voor de grote paardenstal op het voorhof werd tegen vervuiling beschermd. Men vernieuwde de deur die er toegang toe verleende *pour mieulx garder leauwe entant que madame sen usoit pour temprer son vin*¹⁴³.

Er waren nog meer problemen met het water in het Hof ten Walle. Een waterafloop die in de slotgracht uitmondde, werd afgesloten met een ijzeren tralie

¹³⁸ ADN, B 4136, f° 188v°-190, f° 196-196v° en f° 197v°.

¹³⁹ ADN, B 4136, f° 191.

¹⁴⁰ ADN, B 3513, Inventaris van de meubels aan het Hof ten Walle, 1487, f° 12.

¹⁴¹ ADN, B 4136, f° 200.

¹⁴² ADN, B 4136, f° 189v° en f° 198v°.

¹⁴³ ADN, B 4136, f° 188v° en f° 200.

om te beletten dat straatjongens via die goot in de slotgracht kwamen zwemmen. Een in 1526 vernieuwde brug werd voorzien van brugleuningen *pour préserver que aucuns enfans ne tomberoient en leauwe dudit pont comme désia avoit fait ung des enfans du conchierge parent à madame*¹⁴⁴. De conciërge in kwestie was nog steeds Anthoine Warin. Het is echter niet duidelijk om welke brug het ging.

Men ontspande zich aan het Hof ten Walle met kaatsen; aan de schietbaan voorzag men een nieuwe toegangsdeur tot de ruimte waar met de boog werd geschoten¹⁴⁵. Men hield aan het Hof ten Walle ook steekspelen op het water. De landvoogdes gaf de opdracht de achterplecht van twee boten te voorzien van een platform waarop de spelers stonden¹⁴⁶. Ongetwijfeld was zij daarbij geïnspireerd door een spektakel dat zij op Sint-Jansavond 23 juni had bijgewoond vanuit de vensters van het Hof van Fiennes op de Korenlei. Jacques van Luxemburg, graaf van Gavere en heer van Fiennes, had haar geïnvideerd voor het avondmaal en zij hadden met hun gezelschap de steekspelen op de Leie bewonderd. Zij schonk een drinkgeld aan *certaines autres compaignons qui ont dancé sur les espaules l'un de l'autre devant elle, tant devant l'ostel du dit seigneur de Fiennes que à son retour en court*. De acrobaten werden begeleid door de commentaar van een nar. Ongetwijfeld was de stad feestelijk verlicht toen de landvoogdes met een bootje naar het Hof ten Walle werd teruggevoerd¹⁴⁷.

Margareta van Oostenrijk zette haar charme-offensief ten aanzien van de Gentenaren verder door een invitatie te aanvaarden om op 29 juni de intocht van de roemruchte Sint-Lievensprocessie te gaan bekijken op de Vrijdagmarkt. Haar foeriers lieten daartoe *en la maison des cordewaniers estant au grant marchié de Gandt* een speciaal venster aanbrengen, dat glasmaker Jacques Gheerolf van glas voorzag¹⁴⁸. Bedoeld werd waarschijnlijk het corporatiehuis van de huidenvetters, nu Het Toreken op de Vrijdagmarkt, waar de landvoogdes reeds eerder het evenement had bijgewoond. Zij liet niet na haar gastheren financieel te vergoeden¹⁴⁹. Ook aan het Hof ten Walle werd er nu en dan feest gevierd. Op 8 juli kwamen er Hongaren hun kunsten vertonen: *ilz lui sont venuz montré et faict danser devant elle deux gros et puissans ours et ont aussi joué de soupplesse et de passe-passe*. Op 28 juli liet de landvoogdes 3 gouden Filipsgulden uitbetalen *à trois jouheurs de haulbois et sacbottes venans d'Escousse ... er faveur de ce que ... ilz sont venuz jouher de leurs instrumens devant elle à son disné*¹⁵⁰.

In 1528 waren de interventies eerder beperkt. Er werden ter beveiliging over-

¹⁴⁴ ADN, B 4136, f°188v°-189.

¹⁴⁵ ADN, B 4136, f°189v°.

¹⁴⁶ ADN, B 4136, f°189v°.

¹⁴⁷ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 295.

¹⁴⁸ ADN, B 4136, f°188 en f°199v°.

¹⁴⁹ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 296.

¹⁵⁰ Bruchet, M. & Lancien, E., 1934, p. 296.

HOF TEN WALLE

al ijzeren tralies geïnstalleerd, wat wijst op een toegenomen gevoel van onveiligheid ingevolge de gespannen verhoudingen met de stad Gent. Bovendien voerde men kleine onderhoudswerken uit, onder meer aan het klokje waarmee de bezoekers de portier verwittigden van hun aanwezigheid. In de tuin plaats- te men drieëntachtig sparren en twaalf houten zuilen ter decoratie en mogelijk om er tapijten aan op te hangen¹⁵¹.

In 1530 waren de werkzaamheden aan het Hof ten Walle er voornamelijk op gericht het bezoek van keizer Karel voor te bereiden. Zijn kamer op de eerste verdieping van de noordelijke vleugel werd in orde gebracht: meester-timmerman Lieven Hebscaep vernieuwde alle vensters waarvan glasmaker Jacques Gheerolf de glasramen herstelde. De loden dakgoten werden vernieuwd boven deze kamer, boven de grote galerij en boven de keuken van de keizer. Ook diverse andere kamers werden in orde gebracht of kregen een nieuwe bestemming, bijvoorbeeld de juwelenkamer, de kamer van de apotheker, de kamer van de barbier. Een schouwveger reinigde niet minder dan tweeënveertig schouwen van boven tot onder¹⁵².

Om een goede indruk te maken bij de nakende aankomst van Karel V werd de grote poort aan de ingang van het opperhof grondig gerepareerd. De waterput op de erekoer werd voorzien van een houten bouwsel met een deur. Het religieuze enthousiasme van Karel indachtig, gaf men de beide kapellen van het hof een beurt. Aan de kast onder het altaar van de Sint-Wido, in de gelijknamige kapel, werd een nieuw slot aangebracht; ook de klokrepen werden vervangen, alsmede de koorden waaraan de kaarsenkronen waren opgehangen. De dakgoten boven de kapel op het opperhof werden vernieuwd en in de kapel zelf kreeg de koffer voor de religieuze ornamenten een nieuw slot. Glasmaker Jacques Gheerolf kreeg de opdracht alle glasramen in de grote zaal te reinigen, van nieuwe loodstrips te voorzien, te herstellen en desnoods te vernieuwen. De wijnkelders kregen vier nieuwe deuren en rekken voor de wijntonnen¹⁵³.

Alle paardenstallen werden hersteld en klaargemaakt voor liefst honderdvijftig paarden. In de bakkerij repareerde men de trog en werd de pasteienoven volledig hermaakt; twee knechten verstookten gedurende twee dagen en nachten heel wat hout om hem te laten drogen. De tuin op het eiland werd opnieuw aangelegd met wandelpaden op twee verschillende niveaus; er werd ook gewerkt aan *une petyte maison de plaisance*, alias *une maison desté*. In het Leeuwenhof hield men in de loop van het jaar 1530 even de adem in toen de beer zijn kooi openbrak en ontsnapte; timmerman Lieven Hebscaep zorgde ervoor dat het hok van een stevig nieuw dak werd voorzien¹⁵⁴.

¹⁵¹ ADN, B 4137, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1528, f° 178-178v° en f° 179v°.

¹⁵² ADN, B 4138, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1530, f° 166, f° 167, f° 174-174v°, f° 175v° en f° 178.

¹⁵³ ADN, B 4138, f° 165v°-166v°, f° 168v°, f° 172, f° 175v°-177 en f° 179.

¹⁵⁴ ADN, B 4138, f° 165, f° 166, f° 167-169 en f° 172v°-173.

7. Karel V voelde zich goed in Gent in 1531

Margareta van Oostenrijk overleed op 1 december 1530. Zij werd als landvoogdes opgevolgd door haar nichtje Maria van Hongarije, wiens echtgenoot Lajos II van Hongarije om het leven was gekomen ingevolge de veldslag tegen de Turken bij Mohacs op 29 augustus 1526. Ferdinand van Habsburg had zijn overleden schoonbroer opgevolgd als koning van Bohemen en van Hongarije en werd op 11 januari 1531 tot Rooms koning gekroond. Karel V kwam in dat jaar terug naar de Nederlanden en resideerde in Gent van 24 maart tot 2 april en van 20 april tot 14 juni, met een kort intermezzo voor een uitstap naar Poeke op 23 en 24 mei¹⁵⁵. Na dit verblijf zou hij pas in 1540 naar Gent terugkomen om de rebelse stad tot gehoorzaamheid te brengen; intussen reisde hij rond in Italië en vooral in Spanje.

De materiële inspanningen aan het Hof ten Walle waren in 1531 bijna uitsluitend gericht op de persoon van Karel V zelf en ook wel van zijn zus Maria van Hongarije. Er werd weinig gewerkt aan het logies van de talrijke hovelingen; de enige vermeldingen handelen over graaf Hendrik van Nassau en Lodewijk van Vlaanderen, heer van Praat. Karel V zelf gaf advies bij de herinrichting van vier kamers en van twee trappen. In een van die kamers werd een podium geïnstalleerd; het plooidde in tweeën om te kunnen worden opgeborgen en diende om de troonzetel van de keizer op te plaatsen¹⁵⁶. Twee kamers kregen de naam van *le consistoire de lempereur* en *la salle de lempereur*; nabij deze laatste werd een latrine in orde gebracht. De wasvrouw in dienst van de keizer kreeg een houten bouwsel ter beschikking *pour la garde de son linge affin que nul ny toucheroit*¹⁵⁷.

Voor de verlichting van de grote zaal in de westelijke paleisvleugel leverde Elisabeth vander Houven, die het bedrijf van haar man smid Adriaen vander Eecken na diens overlijden verderzette, een kandelaar en vier kaarsenhouders¹⁵⁸. Vóór de schouw werd er een podium aangebracht waarop Karel plaatsnam voor het banket dat hij aanbood na een steekspel op de Vrijdagmarkt, waaraan hij had deelgenomen¹⁵⁹ en waar hij naar verluidt het onvermijdelijke succes had behaald¹⁶⁰. Deze zaal werd ook gebruikt voor religieuze plechtigheden. Drie altaren die men er op zeker ogenblik opstelde, hadden mogelijk te maken met de viering van sacramentsdag. Bij die gelegenheid bracht Lieven Hebscaep rondom de erekoer sparrenhouten ramen aan

¹⁵⁵ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 219-220.

¹⁵⁶ Het podium was 4.17 m lang, 3.57 m breed en zowat 30 cm hoog.

¹⁵⁷ ADN, B 4139, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1531, f°172v°, f°173v° en f°178v°.

¹⁵⁸ ADN, B 4139, f°183.

¹⁵⁹ ADN, B 4139, f°173v°.

¹⁶⁰ Pleij, H., *Gent en de stadscultuur in de Nederlanden*, in: *Carolus. Keizer Karel V 1500-1558*, Gent, 1999. Het betreffende podium was 5.95 m lang en 3.57 m breed.

HOF TEN WALLE

van 4.76 m hoog, die door middel van 52 ijzeren haken met wandtapijten werden behangen¹⁶¹.

Onnodig te zeggen dat tal van nieuwe meubels van diverse types werden vervaardigd, in totaal vierentachtig zitmeubels, eenendertig tafels, veertien bedden en drie koffers¹⁶². De Gentse kuiper Gaultier Ghyselins kreeg een aanzienlijke bestelling: een ronde trog voor de bakkerij, acht watertonnen voor de keuken, zes kuipjes en acht koelvaten voor de wijnkelder¹⁶³.

Het meest opmerkelijke initiatief van Karel V in 1531 was de aanleg bij hoogdringendheid van een nieuwe kaatsbaan: *ung nouveau jeu de paulme par le commandement de lempereur lequel devoit estre fait en haste et auquel il falloit euvrer festes et dimenches*¹⁶⁴. Lieven van Male, steenkoopman en meester-metselaar van de keizer in Gent, stond in voor het metselwerk aan de kaatsbaan met de bijbehorende kleedkamer en een latrine nabij het water. Sommige metselaars werkten 42 dagen lang zonder onderbreking. Deze gegevens laten toe het bouwsel te herkennen op het plan van het Hof ten Walle dat in 1649 door Pierre Charles Mercx werd vervaardigd naar aanleiding van de partiële verkoop van het domein¹⁶⁵. De kaatsbaan staat op dit plan ingetekend ten zuiden van de schietbaan (afb.3). Lieven van Male leverde voor dit werk zowel bakstenen uit Gent als uit Stekene; deze laatste werden wellicht aangewend voor de bevoering van het terrein¹⁶⁶. Lievin Hebscaep, houtkoopman en meester-timmerman van de keizer in Gent, werd belast met het houtwerk. Hij zette talrijke timmerlieden aan het werk. Joos Valckeman bijvoorbeeld werkte ononderbroken 110 dagen lang. Aan de lange en korte zijden construeerden zij overdekte galerijen voor de toeschouwers. De kleedkamer voor de keizer was voorzien van *le sommier à tout dist en thiois paris verhemelt*, wellicht een gewelfde houten zoldering. De ruimte werd verlicht via drie vensters en telde twee deuren. Boven de buitendeur kwam een met schalies gedekte luifel. De latrine aan de slotgracht telde een deur en een venster. De weduwe van Claeis Baers en Sanders Baers, touwslagers in Gent, leverden de koorden voor de kaatsbaan¹⁶⁷. Dit laatste detail roept de vraag op hoe het begrip *jeu de paulme* moet worden geïnterpreteerd¹⁶⁸.

Vanaf omstreeks 1500 verspreidde zich de gewoonte bij het kaatsspel een racket te gebruiken, maar de oude termen *kaetsen* en *jeu de paulme* bleven

¹⁶¹ ADN, B 4139, f° 173v° en f° 180v°.

¹⁶² De afmetingen van de grootste tafel bedroegen 4.17 bij 1.19 m.

¹⁶³ ADN, B 4139, f° 172v°-173 en f° 176.

¹⁶⁴ ADN, B 4139, f° 170v°, f° 173, f° 176-177v°, f° 179 en f° 180.

¹⁶⁵ ADN, E 2352, Plan van het Prinsenhof in 1649.

¹⁶⁶ ADN, B 4139, f° 177v°.

¹⁶⁷ ADN, B 4139, f° 185v°. Afmetingen: de galerijen aan de lange zijde waren 24.11 m lang; die aan de korte zijden waren 8.93 m lang; ze waren 1.49 m breed, 2.38 m hoog en waren afgesloten met een borstwering van 1.19 m hoog. Aan de. De kleedkamer voor de keizer mat 5.36 bij 4.76 m en was 2.98 m hoog.

¹⁶⁸ De Bondt, C., *Heeft yemant lust met bal, of met reket te spelen ...? Tennis in Nederland tussen 1500 en 1800*, Hilversum, 1993, passim.

nog lang behouden¹⁶⁹. Nog in Henry Hexham's *A copious English and Netherduytsch dictionarie*, uitgegeven in 1648, werd het Engelse woord *tennis* play vertaald door *kaetsspel*. Filips de Schone was een fervent tennis-speler. Tot zijn nalatenschap behoorden *trois raquettes pour jouer à la palme et quatre gants pour semblable usage*. In 1506 speelde hij alleszins met een racket, wat hij in Windsor Castle demonstreerde tot verbazing Lord Marques die nog met de hand speelde. Ook Karel V speelde tennis. Het is bekend dat hij in 1522 op uitnodiging van Henry VIII van Engeland een dubbelspel speelde. Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat Karel een *jeu de paulme* liet aanleggen in het Hof ten Walle. Er werd zeer waarschijnlijk tennis gespeeld, wat niet wegneemt dat er eveneens met de hand kon worden gekaatst of zelfs met een slaghout gespeeld. Het gebruik van een net om de beide speelhelften te scheiden was toen nog niet ingeburgerd. Wanneer het hof niet aan het Hof ten Walle resideerde werd trouwens van de sportuitrusting gebruik gemaakt door *aucuns gens de bien y venans faire exercice du jeu de paulme ou aultres honnestes passetemps*¹⁷⁰.

Het Hof ten Walle kreeg in 1531 ook een kleurrijk uitzicht ingevolge een uitgebreid programma van schilderwerken onder de verantwoordelijkheid van meester-timmerman Lieven Hebscaep en uitgevoerd door Jan Pauwels¹⁷¹, diens vader, Willem de Lombard en een niet genoemde schilder. Van de totale prijs voor de werken kwam er 38.5 % voor rekening van 92 dagen arbeidsloon, 44.2 % voor de kleurstoffen en 17.3 % voor de olie voor het aanmaken van de verf. De gebruikte kleuren waren zwart, wit, grijs, rood, geel en groen. De brug aan de toegang tot het opperhof werd gedecoreerd met twee leeuwen in olieverf en de ingang zelf voorzien van de wapens van de keizer en zijn spreuk *Plus Oultre*. De beide poorten aan weerszijden van de brug werden groen geschilderd. Op twee pijlers kwamen de wapenschilden van de keizer en de keizerin. De noordelijke galerij werd naar traditie in het rood geverfd. De toegang en de vier vensters van de grote zaal kregen een groene kleur. De waterput voor de kapel werd beschilderd met olieverf, doch de kleur werd niet aangegeven; dit was evenmin het geval voor een deur en twee vensters van de kamer van de keizer. Voor twee *claphuusen* gebruikte men rood en groen en voor elf deuren en vier vensters op de erekoer geel. Ook drie afsluitbalies op de erekoer werden groen geverfd. De zuidelijke poort kwam in het groen en die van het Leeuwenhof in het rood; de woning van de leeuwenbewaarder in groen en rood. De nieuwe kaatsbaan werd met lijmv verf zwart geschilderd wat toeliet de bal beter te onderscheiden tegen de donkere achtergrond. De deur

¹⁶⁹ Zie ook: Charles, L., *Het loopt van een leien dakje. Kaatsen in het Prinsenhof*, in: Boone, M. e.a., *Het prinselijk Hof ten Walle in Gent*, Gent, 2000, p.102-103.

¹⁷⁰ SAG, reeks 349 bundel 52, Stadsprocessen tussen de Schepenen van de Keure en die van het Prinsenhof, 1532-1602, akte van 29 april 1532.

¹⁷¹ Cornelis, E., Gent, 1988, p.129.

HOF TEN WALLE

van de Waterpoort werd in rode kleur gezet¹⁷².

De keizer en Maria van Hongarije vertoefden graag in de tuin op het tuineiland en lieten er een houten latrinehuisje optrekken. Dat deze latrine uitkwam in de slotgracht valt moeilijk te rijmen met de zorg die men besteedde aan het verwijderen van de waterplanten. Jan de Weert bracht *deux roix lesquelz lon louoyt pour thirer le cruhaul hors des fossez de ladicte court et lesquelles on deschiroit et gastoit*. Hoe men zich die *roix* dient voor te stellen, is onduidelijk. Acht werklieden werkten elk twaalf dagen aan dit karwei en maakten hierbij gebruik van ijzeren harken. Karel was inderdaad bekommerd om de kwaliteit van het water in de slotgracht en liet daarom een houten sluisdeur aanbrengen *pour tenir la belle eauwe aux fossez de ladicte court*. In de slotgracht kwamen ook twee nieuwe houten trappen van twaalf treden om Maria van Hongarije toe te laten te gaan bootje varen¹⁷³.

8. De eretrap van Maria van Hongarije

In 1532 kwam Maria van Hongarije in Gent resideren; tot haar gevolg behoorden haar opperhofmeester Filips de Lannoy, heer van Molembaix, en de gravin van Egmont. Eens te meer diende men heel wat meubels te vervaardigen en te herstellen *pour ce que icelles couches estoient par les officiers de l'empereur par piéces emportez*¹⁷⁴. De situatie in de stad was verre van rustig omdat de duurte van de graanprijs in de maand september een rebelse sfeer meebracht. Omstreeks 18 april verliet zij Antwerpen op weg naar Gent. Onderweg nam zij eerst nog deel aan een hertenjacht in de omgeving van de abdij van Baudeloo¹⁷⁵. Zij verbleef duidelijk langere tijd aan het Hof ten Walle. Zij liet verscheidene banken aanbrengen op het tuineiland en deze omringen met sparrenstammen van meer dan 4 m hoog *pour y pendre les tapyts contre le soleil à cause que ladicte Royne y venoit souvent menger*. Mogelijk om dezelfde reden werd in een van de tuinen een haag aangeplant met wijnstokken tegen een raamwerk¹⁷⁶. De landvoogdes liet nabij de schietbaan twee zitbanken plaatsen *pour asseoir ladicte Royne quant elle tire de larcq*. De schietbaan werd voorzien van nieuwe doelen waarvoor men met een boot graszoden ging halen in Wondelgem. De sportieve vorstin liet in haar boot zes zitjes in rood wilgenhout installeren¹⁷⁷.

Het voornaamste initiatief van Maria van Hongarije in 1532 was het aanbrengen van een prestigieuze trap in de noordoostelijke hoek van de erekoer: *pour au cornet emprès du logis du conchierge au boult dela gallerie avoir rompu*

¹⁷² ADN, B 4139, f°173v° en f°175v°.

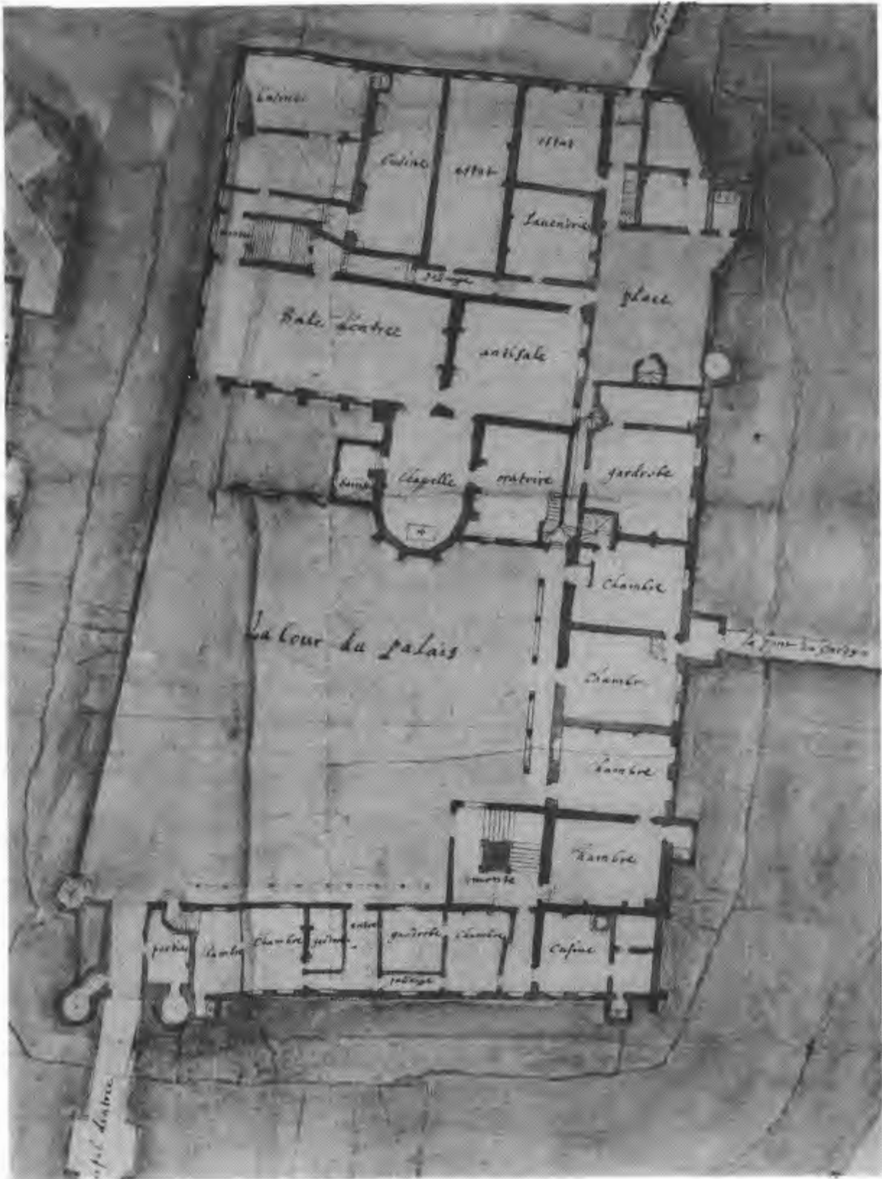
¹⁷³ ADN, B 4139, f°172v°, f°173v°, f°176, f°180 en f°181.

¹⁷⁴ ADN, B 4140, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1532, f°246v°.

¹⁷⁵ Gorter-Van Royen, L.V.G., *Maria van Hongarije*, Hilversum, 1995, p.165-167.

¹⁷⁶ Dit raamwerk was 12.5 m lang bij 5.06 m hoog.

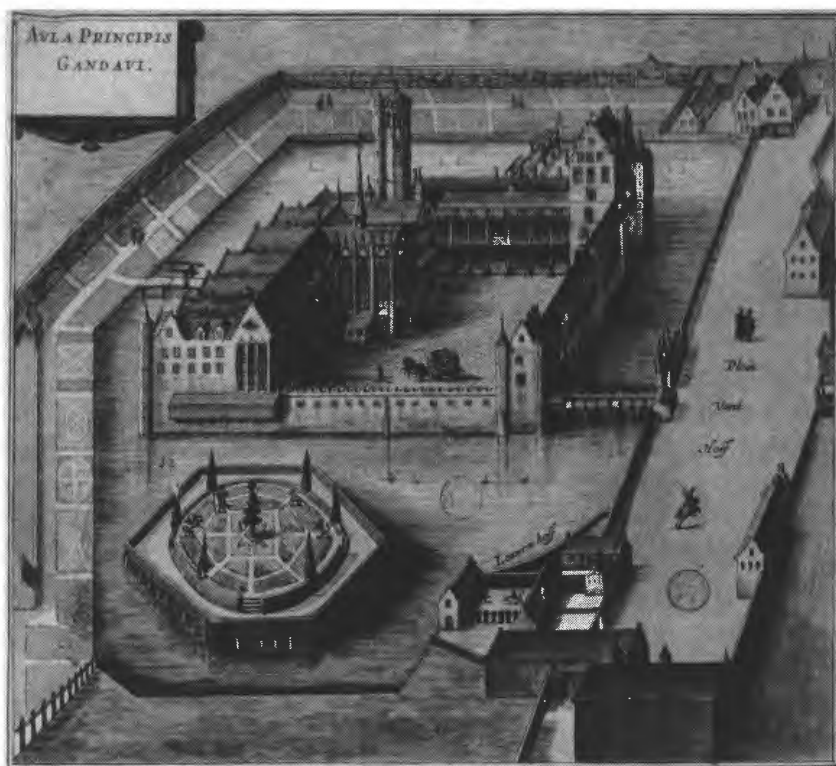
¹⁷⁷ ADN, B 4140, f°247-247v° en f°249.

Het paleis ten Walle, detail van het plan door P.C. Mercx van het Hof ten Walle in 1649 (ADN, E 2352)

HOF TEN WALLE

*ung degret et encoires y fait de tout nouvel ung autre degret a pans en quar-rure*¹⁷⁸. De uitvoering van het werk werd *par expresse charge et ordonnance dela Royne* toevertrouwd aan Lieven Hebscaep, *marchant de bois et maistre charpentier de lempereur nostre seigneur demourant à Gandt*, en aan Lievin van Male, *marchant de pierres en maistre machon de lempereur nostre seigneur demourant à Gandt*. Van Male brak de bestaande trap af en begon met de bouw van de *degret à pans en quarrure* waarvoor hij de natuursteen leverde¹⁷⁹. Lieven Hebscaep verkortte en herstelde de twee aanpalende noordelijke en oostelijke galerijen. Bovendien leverde hij het hout voor de nieuwbouw. Elizabeth vander Houven, de weduwe van smid Adriaen vander Eecken, bezorgde het ijzerwerk voor de trap¹⁸⁰. De monumentale traptoren wordt afgebeeld op het plan van 1649 (afb.2) en op de Sanderusgravure (afb.1). Het

Het Hof ten Walle, detail uit de gravure in Antonius Sanderus, Flandria illustrata, Colonia Agrippina, 1643

¹⁷⁸ ADN, B 4140, f°249.

¹⁷⁹ ADN, B 4140, f°248v°.

¹⁸⁰ ADN, B 4140, f°252 en f°254-254v°.

DANIEL LIEVOIS

betrof een vierkante trapconstructie met een vaste kern, te vergelijken met die van het Kasteel Arenberg nabij Leuven van voor 1519. Dit was toen het meest moderne trapytype. De trap in het Hof ten Walle was de directe voorganger van de trap die Maria van Hongarije samen met de grote galerij in 1533-1537 liet bouwen in het Coudenbergpaleis te Brussel. Gelijktijdige varianten van dit type trap, doch dan met open kern, werden in 1516 opgetrokken in het Gentse stadhuis en omstreeks 1543 in het kasteel van Gaasbeek¹⁸¹.

Ook in 1533 kwam Maria van Hongarije naar Gent. Zij liet haar appartement bemeubelen met twee tafels, een zitmeubel en drie kleine zetels, een tafel en zes stoelen. In haar garderobe werden er drie bedden ingekort en hersteld en in haar kledkamer, letterlijk *la chambre la ou la Roynne se accoustre*, kwam er een houten scherm¹⁸². De foerier van de vorstin liet liefst nog negenentwintig andere bedden herstellen. De aandacht voor het keukenmeubilair was eveneens aanzienlijk. Een oude keuken werd afgebroken en vervangen door een nieuwbouw, inclusief een *boutelrie* of voorraadkamer. Tegelijk voorzagen men een open ruimte nabij de nieuwe keuken van een bedekking met straatstenen. De afmetingen van dit pleintje laten toe het te identificeren met de ruimte aangeduid als *place* op het plan van 1649 in de noordwestelijke hoek van het paleis. De nieuwe keuken moet zich bijgevolg ook in die zone hebben bevonden. Ter attentie van de kok werden er vier banken geleverd, een grote bloktafel om vlees te versnijden, een nieuwe schragentafel, nog drie grote snij- en hakblokken en twee banken waarop de vleesschotels werden bereid¹⁸³.

Het groot aantal bedden en de inspanningen om de culinaire mogelijkheden te vergroten waren al te aanzienlijk voor een simpel bezoek van de landvoogdes met de hofhouding. Ze waren waarschijnlijk bedoeld om de delegaties te ontvangen die naar Gent afzakten om er het Verdrag van Gent te sluiten op 9 september 1533. Hierbij kwamen koning Christiern II van Denemarken, de echtgenoot van Isabella van Habsburg, de Deense Senaat, de hertog van Holstein en de woordvoerders van Maria van Hongarije overeen voortaan op vriendschappelijke voet samen te werken; de Sont en de Baltische Zee werden terug opgesteld voor de handelsschepen van de Lage Landen¹⁸⁴. Een van de dele-

¹⁸¹ Met dank voor deze mededeling aan prof.dr.ir. Krista De Jonge, met referenties naar: Génicot, L., *Escaliers du XVIe siècle en Belgique*, in: Guillaume, J. (ed.), *L'escalier dans l'architecture de la Renaissance. Actes du colloque tenu à Tours du 22 au 26 mai 1979*, Paris, 1985, p. 179-187; De Jonge, K., *Le palais de Charles-Quint à Bruxelles. Ses dispositions intérieures aux XVe et XVIe siècles et le cérémonial de Bourgogne*, in: Guillaume, J. (ed.), *Architecture et vie sociale. L'organisation des grandes demeures à la fin du Moyen Age et à la Renaissance. Actes du colloque tenu à Tours du 6 au 10 juin 1988*, Paris, 1994, p. 111.

¹⁸² ADN, B 4141, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1533, f°236.

¹⁸³ ADN, B 4141, f°236v°-237, f°238v° en f°239v°.

¹⁸⁴ Henne, A., dl. 6, Bruxelles-Leipzig, 1859, p. 53;- Gorter-Van Royen, L.V.G., Hilversum, 1995, p. 216.

HOF TEN WALLE

gaties had voor Maria van Hongarije een attentie meegebracht onder de vorm van *ung pourceau seingle*, een everzwijn, waarvoor in de paardenstal van de hofmeester een hok werd vervaardigd, in afwachting dat het dier zich goedschiks of kwaadschiks naar de keuken begaf¹⁸⁵.

Intussen werd de constructie van de grote eretrap verdergezet. Lieven van Male voltooide het bouwwerk, bracht de vloeren aan op de trap en in een aanpalende kamer en construeerde de schouwen. Hij stond in voor allerlei leveringen van steen en bouwmaterialen; wij vermelden slechts de decoratieve elementen zoals zeven kapitelen, acht leeuwen en *marmousetz* of *gargouilles*. Timmerman Lieven Hebscaep bracht de dakkap aan in de vorm van een lessenaarsdak¹⁸⁶ (afb.1).

Een van de bruggen naar de tuinen werd totaal vernieuwd en voorzien van leuningen¹⁸⁷. Omdat Lieven van Male in opdracht van de landvoogdes een *gallerie* naar de tuin toe bevoerde, kan het mogelijk de brug ten westen betreffen, indien althans met de *gallerie* de gang werd bedoeld in de noordwestelijke hoek van het paleis. De grote badstoof werd voorzien van twee nieuwe houten vensters met glasvulling; ze werd niet enkel gebruikt voor de persoonlijke reiniging, maar ook voor het onderhoud van de kleding, waarvoor men twee schragentafels vervaardigde¹⁸⁸.

Een aantal details in de rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen laten vermoeden dat de atmosfeer aan het Hof ten Walle tijdens de residentie van Maria van Hongarije ontspannen was. Op diverse plaatsen werd er wandtapijten opgehangen waartoe Lieven Hebscaep sparrenhouten latten aanbracht. De kleedkamer bij de kaatsbaan werd in orde gebracht. Een tuinhuisje werd voorzien van een nieuw afdak en in de tuin zelf werden er sparrenhouten ramen aangebracht om er wandtapijten aan op te hangen wanneer de landvoogdes er kwam picknicken. Ook op een andere plaats in de tuin plaatste men meerdere eikenhouten banken ten dienste van de vorstin. Zij bleef gesteld op boottochtjes en vroeg dan ook dat op haar boot een mooie houten kamer werd geïnstalleerd. Waarschijnlijk ging zij op jacht want er was opnieuw een valkenier aanwezig aan het Hof ten Walle¹⁸⁹.

9. De lucht betreft

De rekeningen over 1534, 1535 en 1536 ontbreken en uit die over 1537 blijkt dat er toen weinig aandacht was voor het Hof ten Walle. Men dient hierbij rekening te houden met de groeiende spanning tussen de stad Gent en Maria van Hongarije. Naar aanleiding van de beden die de landvoogdes had

¹⁸⁵ ADN, B 4141, f°236v°.

¹⁸⁶ ADN, B 4141, f°238, f°239v° en f°240. De afmetingen van het dak, namelijk 7.15 m lang bij 7.74 m hoog, geven een idee over die van de toren zelf.

¹⁸⁷ Het bouwsel was 23.82 m lang en steunde op 36 palen.

¹⁸⁸ ADN, B 4141, f°236-237, f°239v° en f°245v°.

¹⁸⁹ ADN, B 4141, f°236-236v° en f°246.

DANIEL LIEVOIS

gevraagd op de vergaderingen van de Staten-Generaal in Mechelen in juli 1535, in Brussel in juni 1536 en opnieuw in Brussel in oktober en december 1536, had Gent zich steeds bijzonder stug opgesteld, terwijl Brugge, Ieper en het Brugse Vrije zich veel meer meegaand hadden betoond. Een in februari 1537 geplande bijeenkomst van de Staten-Generaal werd afgelast omdat er weinig afvaardigingen opdaagden en zeker de Gentse niet. Op 15 maart 1537 schreef de landvoogdes een brief aan haar broer Karel waarin zij haar ontslag aanbood, wat hij prompt weigerde¹⁹⁰. Op 24 maart 1537 vergaderde de Staten-Generaal nog maar eens in Brussel en na verloop van tijd keurden alle afvaardigingen met uitzondering van de Gentse de nieuwe belastingen goed. Ook tijdens de rest van het jaar 1537 bleef de spanning aanhouden.

Het is dus niet verwonderlijk dat Maria van Hongarije zich in 1537 niet erg aangetrokken voelde tot het Gentse Hof ten Walle. Toch noteren we enkele details uit de desbetreffende rekening. Er was bijvoorbeeld sprake van het leggen van een nieuwe dakgoot op *la nouvelle gallerie*. De interpretatie van dit gegeven is niet duidelijk: mogelijk gaat het om de aanpassing van de noordelijke galerij na het bouwen van de monumentale traptoren, doch het valt niet uit te sluiten dat de galerij tijdens de vorige periode grondig was vernieuwd. De leeuwenhokken kregen een reparatiebeurt en men herstelde *le jeu de paulmes lequel estoit pourri et rompu de sorte qu'on ny scavoit bonnemant jouer*¹⁹¹.

Op 31 januari 1538 ontzegde Karel V aan de stad Gent elk recht nog verder oppositie te bieden tegen de gevraagde belastingen. Vanaf dat moment begon de echte rebellie tegen de keizer zelf. Ofschoon de landvoogdes er in 1538, noch in 1539 kwam resideren, werden er toch diverse onderhoudswerken uitgevoerd aan het Hof ten Walle. Bij het doornemen van de rekeningen over die jaren krijgt men de indruk dat er ofwel een ongewone ijver aan de dag werd gelegd voor het onderhoud, ofwel dat de ambachtslui van de bijzondere politieke situatie profiteerden, wetend dat zij niet veel tegenkanting te vrezen hadden vanwege de Rekenkamer van Rijsel omdat de landsoverheid de vrede met Gent wilde bewaren.

Een van de aanvoeders van de rebelse fractie in Gent was meester-timmerman Lieven Hebscaep die sedert vele jaren als officiële aannemer van alle houtwerk in dienst stond van Karel V. Op 23 augustus 1539 bracht hij trouwens spontaan een splinternieuwe pijnbank van eigen makelij naar het Gravensteen om de vijfenzeventigjarige Lieven Pyn door middel van foltering tot bekentenissen te dwingen¹⁹² en op 2 september 1539 verving hij de

¹⁹⁰ Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl.6, p. 171.

¹⁹¹ ADN, B 4142, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1537, f°249-250 en f°254.

¹⁹² Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl. 6, p. 313.

HOF TEN WALLE

gevluchte Jan de Block in diens functie als overdeken¹⁹³. In de *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, werd Hebscaep beschreven als *ung marchand de bois et maistre carpentier des ouvrages de l'Empereur en la ville de Gand, et aussy à l'environ ou quartier dicelle: c'estoit ung mauvais meuttien, et à ceste cause le feirent grant doyen, ou lieu de celluy qui c'estoit ainsy absenté. Telz gens domminoient lors: mais il en eubt son payement ... comme aussy pourrez oyr cy-après*¹⁹⁴. Achteraf moest hij inderdaad de gevolgen van zijn politieke keuze dragen, maar in 1538 en 1539 kon hij ongestoord zijn gang gaan. Eén aspect hiervan was dat hij goed zorg kon dragen voor het Hof ten Walle, tot zijn eigen voordeel en tot dat van de ambachtslieden die dank zij hem niet het lot deelden van de tallozen die door de ongunstige conjunctuur en de hoge belastingen tot de bedelstaf werden gedwongen. Men dient er ook rekening mee te houden dat er in de vorige jaren weinig grondige herstellingen waren gebeurd.

Het is aangewezen de beide rekeningen over 1538 en 1539 samen te behandelen omdat ze nauw bij elkaar aansluiten. Op te merken valt evenwel dat ofschoon de rekening over 1539 niet toelaat uit te maken in welk deel van het jaar de restauratiewerken plaatsvonden, het erop lijkt dat ze verband hielden met de nakende komst van Karel V. Zo bijvoorbeeld liet Lievin Hebscaep toen de straten en alle schouwen een reinigingsbeurt geven¹⁹⁵. De aanwezigheid van Adrien de Croij, graaf van Le Roeulx, speelde ook een rol. Hij kwam op 30 oktober 1539 naar Gent om er het terrein voor te bereiden voor de komst van Karel V en verbleef aan het Hof ten Walle tot 9 november¹⁹⁶.

Lieven Hebscaep vernieuwde de brug aan de westzijde van het paleis, naar het Sint-Elisabethbegijnhof toe, omdat de oude brug door de hoge waterstanden was weggespoeld¹⁹⁷. De herstelling van de kaatsbaan werd verdergezet: Lieven Hebscaep bracht een nieuw dak aan, smid Victor van Liere leverde een slot voor de koffer in de kleedkamer waarin mogelijk de speluistrusting werd geborgen en stratenmaker Jacques Raes bestraatte een lange weg in de tuin naar de kaatsbaan toe en een pad naar de latrine omdat die plaatsen bij regen of slecht weer moeilijk bereikbaar waren. In 1539 leverde touwslager Sanders Baers twee koorden voor de kaatsbaan¹⁹⁸.

¹⁹³ *Cort Verhael van de principaelste geschiedenissen ghebeurt binnen de stad van Ghendt in 't jaer 1539 ende 1540*, uitg. Gachard, P.L., *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*, Bruxelles, 1846, p. XLVI; - Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl. 6, p. 329.

¹⁹⁴ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, uitg. Gachard, P.L., *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*, Bruxelles, 1846, p. 22.

¹⁹⁵ ADN, B 4144, f°266.

¹⁹⁶ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 28, met onjuiste datum; ADN, B 4143, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1538, f°267.

¹⁹⁷ ADN, B 4143, f°259v°.

¹⁹⁸ ADN, B 4143, f°259v°, f°262 en f°264v; ADN, B 4144, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1539, f°274.

Hebscaep herstelde ook de stal waar de conciërge het vee onderbracht dat voor de voeding van de leeuwen en de beer was bestemd. Smid Victor van Liere vervaardigde een nieuwe sleutel voor het slachthuis van dit vee en Sanders Baers leverde een dikke koord waaraan de slachtdieren werden opgehangen. Omdat de leeuwen hun poten kwetsten aan de straatstenen op de open ruimte waar ze werden uitgelaten, bracht men er een nieuwe bevoering aan met grote bakstenen uit Stekene¹⁹⁹.

De rebel Hebscaep gaf in 1538 de opdracht de daken van de kapel op het opperhof, boven de kamer van Maria van Hongarije en boven de galerij te inspecteren en te herstellen. In 1539 ging hij hiermee door en liet hij de daken repareren boven de noordelijke vleugel van het paleis, boven de kapel en boven het oratorium van de keizer, boven de grote galerij en boven de toegangspoort van het opperhof²⁰⁰. Hij zorgde er ook voor dat de kamers boven de nieuwe traptoren in de noordoostelijke hoek van de erekoer van nieuwe vensters werden voorzien²⁰¹. In de tuin bracht hij allerlei nieuw houtwerk aan. Op het tuineiland kwamen er nieuwe eikenhouten wandelpaden met eikenhouten balustrades. De meester-timmerman herstelde daar ook een *gloriette* met eikenhouten latten en een dito beplanking²⁰².

De paden en open ruimten ten oosten van de Waterpoort werden voorzien van straatstenen. In 1538 bestraatte Jacques Raes het gedeelte tussen de wasserij van Maria van Hongarije en de bakkerij. In 1539 was het de beurt aan het pleintje tussen de Waterpoort en de visvijver. Vanaf dit pleintje legde Jacques Raes een straat aan naar de paardenstallen²⁰³, verder nog een ander straatje dat naar de latrine aan de Lieve leidde en een derde straatje in dezelfde omgeving vanaf het pleintje voor de woning van de wasvrouwen tot aan twee paardenstallen²⁰⁴.

De uitrusting van de Sint-Widokapel werd in die jaren door smid Victor van Liere aangevuld met zeven kaarsenschotels en een kandelaar en met een aan de muur bevestigde ijzeren hoepel waarin het wijwaterbekken rustte²⁰⁵. Die verfraaiingen hadden mogelijk te maken met het zogenaamde Geuzenlandjuweel dat in 1539 in Gent werd gehouden en waarbij de misbruiken in de Roomse kerk aan de kaak werden gesteld²⁰⁶. We herinneren eraan dat het Barbara-altaar in de Sint-Widokapel de religieuze zetel was van de soevereine rederijderskamer *Jhesus metter Balsemblomme*.

¹⁹⁹ ADN, B 4143, f°259v°-260, f°266v°, f°269 en f°274.

²⁰⁰ ADN, B 4143, f°260; ADN, B 4144, f°266.

²⁰¹ ADN, B 4144, f°264v°-265.

²⁰² ADN, B 4143, f°259v°; ADN, B 4144, f°264v°.

²⁰³ De straat was 29.8 m lang bij 2.98 m breed.

²⁰⁴ ADN, B 4143, f°264v°; ADN, B 4144, f°272v°-273.

²⁰⁵ ADN, B 4144, f°262v° en f°268v°.

²⁰⁶ Decavele, J., *Rederijders*, in: *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558*, Leuven, 1990, p. 89 vlg.

10. De afrekening

In 1540 verbleef Karel V van 14 februari tot 11 mei in Gent, met een korte onderbreking van 25 februari tot 27 februari; hij kwam er terug van 16 tot 18 juni en van 30 oktober tot 1 november²⁰⁷. Zijn langdurig verblijf aan het Hof ten Walle bracht heel wat werk mee voor de Gentse ambachtslui. Zelfs Lieven Hebscaep, die zijn ambt als overdeken van de neringen had overgelaten aan Lieven d'Herde, *qui aussy estoit ung mauvais meuttien*²⁰⁸, en deken geworden was van de timmerlieden, kreeg heel wat bestellingen. Vanaf een zeker moment had de rekenplichtige het laconiek over *wijlen* Lieven Hebscaep en over Lieven de Scumere als de nieuwe meester-timmerman van de keizer in Gent en omstreken.

Hebscaep maakte deel uit van de officiële deputatie van de stad Gent die op 11 januari 1540 vertrok om Karel V te overtuigen van de vredeswil van de stad²⁰⁹. De delegatie diende te wachten en werd pas op 25 januari in Saint Amand *by den keyser seer vriendelyck ontfanghen, ende beloofde hemlieden de stede van Ghendt seer corts te comen besoucken*²¹⁰. Luidens een andere verhalende bron legde de keizer hun het zwijgen op en vertelde hen dat hij uit Spanje gekomen was *pour mectre et donner bon ordre et pollice ès affaires de sa ville de Gand, et y venir faire les pugnitions et corrections des mésuz commis par les manans et habitans en icelle, selon qu'il trouveroit par raison et justice se devoir faire: ce qu'il feroit de telle sorte qu'il en soit mémoire, et que autres ses villes, pays et subgetz y prenderoient exemple de non faire le samblable ... et qui se trouveoit de bien brief en propre personne en sadicte ville de Gand*, wat geenszins geruststellend klonk²¹¹. Op 14 februari nam Karel zijn intrek aan het Hof ten Walle. Maria van Hongarije had Filips de Croij, hertog van Aarschot bevolen de leden van de delegatie meteen bij hun terugkeer te arresteren²¹²; in feite werden Hebscaep en zijn medestanders pas op 17 februari aangehouden²¹³.

Op 24 februari ontving keizer Karel de stadsmagistraat en liet hun de akte van aanklacht voorlezen door procureur-generaal Baudouin Le Cocq. De omstan-

²⁰⁷ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p.273- 275 en 278; het bezoek eind oktober was erop gericht de vorderingen van de werken aan het nieuwe kasteel op de Sint-Baafssite te inspecteren.

²⁰⁸ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 25.

²⁰⁹ *Cort Verhael*, Bruxelles, 1846, p. LIX. Hun instructiebrief werd uitgegeven in: Gachard, P.L., *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*, Bruxelles, 1846, p. 660-662.

²¹⁰ *Cort Verhael*, Bruxelles, 1846, p. LIX;- Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl.7, p. 35-35.

²¹¹ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 61.

²¹² Gachard, P.L., *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*, Bruxelles, 1846, p. 605.

²¹³ *Cort Verhael*, Bruxelles, 1846, p. LXI;- Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl.7, p. 45.

digheden van deze scène werd in de *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540* als volgt omschreven: *l'Empereur estant assis en son siège ... en l'une des plus grandes chambres de sa court, laquelle estoit toute ample ouverte, et où chascun pouvoit bien entrer qui sçavoit avoir place*²¹⁴. Dit schijnt erop te wijzen dat de ontvangst niet plaats vond in de grote zaal hoewel er daar zeker geen plaatsgebrek kon worden ingeroepen. Bovendien was de toegangsdeur van die grote zaal lateraal en achteraan gelegen. Wie buiten stond kon bijgevolg moeilijk getuige zijn van wat er zich binnen in die zaal afspeelde. Het is mogelijk dat de keizer zetelde in de salette of *antisale* van het plan van 1649, de ruimte waar traditioneel het baldakijn hing en openbaar raad werd gehouden. De overflow vond dan een plaats in de grote zaal²¹⁵. Een andere mogelijkheid is dat de keizer zetelde in een kamer op de eerste verdieping van de noordelijke paleisvleugel en dat een aantal aanwezigen het gebeuren vanaf de galerij konden volgen.

De schepenen kregen tien dagen de tijd om hun antwoord te formuleren. 's Anderendaags op 25 februari verliet de keizer de stad om in Brussel de Roomse koning, zijn broer Ferdinand, te gaan verwelkomen²¹⁶; op 28 februari keerden de vorsten met hun zus Maria van Hongarije naar Gent terug²¹⁷. Op 6 maart kwamen de Gentenaren hun zaak verdedigen. Men kan ervan uitgaan dat de keizer hen ontving in dezelfde kamer als op 24 februari. De enige inlichting daarover zegt: *l'Empereur estoit derechief assis en son siège*²¹⁸. De dreigende repliek door de advocaat-fiscaal van de Grote Raad van Mechelen werd bevestigd door Karel toen hij verklaarde *qu'il le feroit ainsi, voire de brief, et de telle sorte qu'il en seroit mémoire, et que autres y prendroient exemple, car à ces fins estoit-il venu par dechà*²¹⁹.

Intussen waren de rebelse leiders op de pijnbank ondervraagd. Lieven Hebscaep genoot op 26 en 27 februari en op 3 maart de twijfelachtige eer om de efficiëntie te ervaren van de pijnbank die hij zelf in het Gravensteen had geleverd²²⁰. Hij werd in de namiddag van 17 maart met acht lotgenoten op het Sint-Veerleplein onthoofd²²¹. Hun lichamen werden *ghelyck beesten op eenen waeghen gheworpen* en buiten de Muidepoort op een rad geplaatst en hun

²¹⁴ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 73-74.

²¹⁵ Met dank voor deze suggestie aan prof. dr.ir. Krista de Jonge.

²¹⁶ *Cort Verhael*, Bruxelles, 1846, p. LXII.

²¹⁷ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 67.

²¹⁸ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 76.

²¹⁹ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 82.

²²⁰ *Cort Verhael*, Bruxelles, 1846, p. LXII-LXIII; Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl. 7, p. 62.

²²¹ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 87-91.

De tekst van het doodvonnis en van het confiscatiebesluit tegen Lieven Hebscaep werd gepubliceerd in: Gachard, P.L., *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*, Bruxelles, 1846, p. 361. Voor de onkosten van zijn terechtstelling, zie: Gachard, P.L., *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*, Bruxelles, 1846, p. 496.

hoofden op pinnen gespietst²²². Op 20 maart kwam de toestemming om hen 's nachts te laten begraven²²³. Hun goederen werden geconfisqueerd omdat het een geval van majesteitsschennis betrof. De auteur van de *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540* preciseerde dat Hebscaep zijn welstand voor het grootste deel had verworven in dienst van de vorst²²⁴. Dat de clause betreffende de confiscatie niet mag worden gedramatiseerd, blijkt uit het feit dat bij de meeste slachtoffers de schulden groter waren (gemaakt) dan de waarde van hun bezittingen. Een goed voorbeeld hiervan is dat van Lieven Hebscaep, waarvan de inventaris van de goederen op 19 maart 1540 werd opgemaakt. In de confiscatieregeling staat te lezen: *Il s'est trouvé que ses dettes excédaient la valeur de ses biens. ... L'Empereur, usant de grâce envers les héritiers, leur a rendu lesdits biens*²²⁵. De erfgenamen werden achteraf nog vergoed voor Hebscaeps missie in januari 1540²²⁶.

Op zondag 21 maart werd een Gentse delegatie ontvangen aan het Hof ten Walle, waar zij Karel tevergeefs om genade smeekten. In het *Cort Verhael van de principaelste geschiedenissen ghebeurt binnen de stad van Ghendt in 't jaer 1539 ende 1540* worden enkele aanwijzingen gegeven over de plaats van deze ontmoeting²²⁷. De Gentse afgevaardigden *keerden alsoo weder uuyt synder camere. Ende, in den selven ganck, gynck Mevrouw in haer camere; ende de gedenommeerde schepenen ende andere volghden haer*. Dit betekent dat Karel V en Maria van Hongarije de Gentenaren ontvingen in de kamer van de keizer op de eerste verdieping van de noordelijke paleisvleugel (afb. 1). Zij verlieten deze ruimte via de galerij en betraden de nabijgelegen kamer van de gouvernante *omme oock te vreden te stellen van 't gene die men oock jegens haer saude misdaen hebben. Ende sy beloofde die van Ghendt hulpe ende bystant te doene jegens haeren broeder, in al dat haer moghelyck was te doene*. Volgens de *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540* vond deze laatste ontmoeting plaats op 22 maart²²⁸. Luidens deze bron ontving Maria van Hongarije de Gentse delegatie *assise en son siège*, maar zonder verdere plaatsbepaling. De gouvernante verweet de Gentenaren dat zij haar pas een maand nadat zij in Gent was aangekomen kwamen begroeten. Toch beloofde zij voor de stad ten beste te zullen spreken.

²²² *Cort Verhael*, Bruxelles, 1846, p. LXIII;- Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl. 7, p. 64-65.

²²³ Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl. 7, p. 65.

²²⁴ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 88-89.

²²⁵ Gachard, P.L., *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*, Bruxelles, 1846, p. 514 en p. 531.

²²⁶ SAG, reeks 400, nr. 47, Stadsrekeningen van Gent, 1539-1540, f° 101v°.

²²⁷ *Cort Verhael*, Bruxelles, 1846, p. LXIV, In: *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 91, is de lokalisering minder precies en beschrijft de auteur 'l'Empereur estant assis en siège, à l'huis ouvert que chascun y pouvoit entrer'.

²²⁸ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 93.

Terwijl de Gentenaren in onzekerheid verkeerden over het lot van hun stad, trokken de vrome Habsburgers zich terug om het paasfeest voor te bereiden: Karel in de abdij van Baudeloo, Ferdinand in die van Drongen, zijn echtgenote Anna van Hongarije in het kartuizerklooster op Rooigem en Maria in het klooster van Deinze²²⁹. Voor zijn paasviering liet Ferdinand door schipper Lieven de Haze tafels, schragen, banken en allerlei huisraad naar Drongen voeren; vandaar bracht De Haze ze naar het klooster van de kartuizers op Rooigem waar Ferdinands echtgenote zich om dezelfde reden bevond. Het meubilair dat Ferdinand meenam voor zijn *mandaet* of viering op de donderdag voor Pasen werd vervaardigd door Lieven de Scumere. Het omvatte twee tafels met telkens drie eikenhouten schragen, drie banken à *fachon de scabelles* en vier grote kandelaars voor twintig kaarsen waarvan de voet kruisvormig was uitgewerkt voor meer stabiliteit. Voor de dienst bij de kartuizers vervaardigde De Scumere *une nouvelle barre* op twee schragen, geflankeerd door toortshouders en bovendien vier zwartgeverfde kandelaars²³⁰.

Op paasmaandag 29 maart namen allen opnieuw hun intrek aan het Hof ten Walle²³¹. Een veeg teken voor de stad was dat het terrein waar de dwangburcht tegen Gent zou komen op de plaats van de Sint-Baafsabdij en het Sint-Baafsdorp op 22 april werd afgebakend in het bijzijn van Karel, die er twee dagen later de eerste steen van legde. De beide andere bezoeken die Karel in 1540 aan Gent bracht, hadden overigens te maken met de werkzaamheden aan het nieuwe kasteel. De keizer wenste hierop nauwlettend toen te zien. Dit gold zowel voor zijn kort bezoek op 16 en 17 juni, als voor dat van 30 oktober tot 1 november²³².

Op donderdag 29 april omstreeks 9 uur ontving de keizer de Gentse politieke elite aan het Hof ten Walle²³³. Eens te meer vernemen we dat: *l'Empereur fut ... assis en son siège pour ce fait et préparé ... en une grant chambre à ce ordonnée, à l'huis ample ouvert, et où chascun pouvoit entrer qui sçavoit avoir plache*²³⁴. Om dezelfde redenen als hoger vermeld vond de confrontatie niet plaats in de grote zaal, maar wellicht opnieuw in de *antisale* ten noorden ervan of nog in de kamer van de keizer op de eerste verdieping van de noordelijke paleisvleugel. De strafsententie met de *Concessio Carolina*, het nieuwe stedelijk statuut, werd hen voorgelezen. De ruimte waar dit plaatsvond staat afgebeeld op de bekende schildering op papier door Jan Cornelisz

²²⁹ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 95-97.

²³⁰ ADN, B 4145, Rekening van de ontvanger-generaal van Vlaanderen 1540, f°269v°-270, f°271v° en f°273v°.

²³¹ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 97.

²³² *Cort Verhael*, Bruxelles, 1846, p. LXVIII en LXX.

²³³ Voor het verhaal van de bestraffing van Gent, zie: Decavele, J., *Stropdragers*, in: *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558*, Leuven, 1990, p. 173 vlg.; Van Peteghem, P., *Exemplaire bestraffing*, in: *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558*, Leuven, 1990, p.181 vlg.

²³⁴ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 111.

HOF TEN WALLE

Vermeyen²³⁵, tenzij hij eerder de voorlezing van het requisitoir op 24 februari voorstelde.

Op maandag 3 mei volgde de vernedering van Gent. De schepenen van beide banken en de afgevaardigden van de corporaties verschenen aan het Hof ten Walle in het gezelschap van vijftig *creesers* of oproerkraaiers, de eersten in het zwart gekleed, de *creesers* in hun hemd en onderkleding. Om de hals van de *creesers* legde men de stroppen die door Jehan Corbeel waren geleverd. De Gentse beul eiste voor zijn optreden of voor zijn loonderving een vergoeding van 57 pond; na ruggespraak met de beul van de Duitse troepen – mogelijk had hij de stroppen gelegd – werd zijn loon beperkt tot 6 pond²³⁶. De keizer ontving de droeve stoet *assis en son trosne et siège pour ce fait et préparé à l'un des costez de la court de son hostel que on nomme le Wal, en sadicte ville de Gand, dessoubz la gallerie et droit devant l'huis de la chambre en laquelle on tient le siège de ses domeines et finances*²³⁷. De belangstelling was enorm: *Il y avoit une fort grant presse, tant tout estoit plein, bas et hault, ès fenestres et galleries de la court, et rampoit le peuple par tout sur les murs et thois des maisons de ladicte court où ilz povoient avoir lieu et plache, tant avoit chascun grant désir de véoir lesdis de Gand ainsy faire ladite réparation honnourable*²³⁸. Lieven de Scumere, de opvolger van wijlen Lieven Hebscaep in diens functie als meester-timmerman van de keizer in Gent, had *fait en haste en ladicte court dessoubz la gallerie ung passet surquoy estoit mis la chayère de lempereur et dela Royne et illecq aussy osté les bailles et iceulx remis, ensemble aussi audict jour accoustré et mis à point une navyere pour la Royne pour aller jouer par leauwe hors ladicte ville*²³⁹. De troonzetels van Karel V en van Maria van Hongarije waren dus opgesteld op een podium onder de noordelijke galerij die voor de gelegenheid was ontdaan van de afsluitbalijs. Lieven de Scumere plaatste op een afstand van de galerij drie andere balijs²⁴⁰. Deze dienden om het publiek op een afstand te houden en tevens om over de nodige ruimte te beschikken, immers: *Ladicte réparation honnourable se feist ainsy en la court dudit hostel, pour ce qu'il n'y avoit en icelluy salle ne chambre qui fust grande assez que pour ce faire, comme il appartenoit, à cause du grant peuple qui y estoit, et aussy que l'Empereur vouloit bien que chascun le sceust et véist, pour mémoire et exemple cy-*

²³⁵ Een recente afbeelding van dit werk in: *Carolus. Keizer Karel V 1500-1558*, Gent, 1999, p. 110.

²³⁶ Gachard, P.L., *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint*, Bruxelles, 1846, p. 500.

²³⁷ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 156.

²³⁸ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 156;- voor een overzicht betreffende de opstand verwijzen we uiteraard naar: Decavele, J. (red.), *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558*, Leuven, 1990, alwaar een uitgebreide bibliografie.

²³⁹ ADN, B 4145, f°271v°.

²⁴⁰ ADN, B 4145, f°270. De balijs waren respectievelijk 5.80, 3.57 en 2.33 m lang en steunden op twee palen van 1.78 m hoog.

*après*²⁴¹. Na afloop van de verpletterende vernedering van de fiere stad ging de gouvernante spelevaren op de Lieve. Een eerder cynisch initiatief dat velen niet zullen hebben geapprecieerd!

Karel V had ervoor gezorgd dat de bestraffing van de Gentenaren een exemplarisch karakter kreeg en dat een internationale politieke elite er getuige van was hoe hij de machtige stad Gent vernederde, een onmiskenbaar bewijs van zijn macht. Voor de aanwezigen, hovelingen en anderen, werd een logies gearrangeerd. We registreerden de aanwezigheid van paltsgravin Dorothea, de dochter van Christiern II van Denemarken en van Karels overleden zus Isabelle en echtgenote van paltsgraaf Frederik van Beieren²⁴². Verder Adrien de Croij, graaf van Le Roeulx, Antoine de Croij, heer van Sempy en de hofdames van Maria van Hongarije. Ook de hertogin van Milaan was van de partij; het ging wellicht om Christina, de tweede dochter van Christiern II van Denemarken en van wijlen Isabella van Habsburg, die als weduwe van Francesco Sforza de titel van hertogin van Milaan bleef dragen²⁴³. De toevloed van gasten aan het Hof ten Walle vereiste eens te meer de vervaardiging of herstelling van talrijke meubels²⁴⁴. Koning François Ier van Frankrijk betoonde in die voor Gent treurige omstandigheden zijn sympathie aan de keizer door hem een aantal honden cadeau te doen; de dieren kregen een aangepast hok waarvoor een met straatstenen bedekte ren werd aangelegd²⁴⁵.

De inrichting van het appartement van de keizer werd in 1540 uitstekend verzorgd. Lieven Hebscaep vervaardigde zes banken à *fachon de scabelles*. De kamer en *la salle de lempereur* werden van nieuw bezetsel voorzien en in zijn kamer leverde Victor van Liere nieuwe hengsels voor een *aulmaire* of deurenkast. Op bevel van de foeriers vervaardigde Lieven Hebscaep voor het keizerlijk oratorium een groot vierkant venster met houten luiken, alsmede een tafel, een *buffet* en twee banken. Karel V beschikte ook over een *pale* of warmkamer en een eetkamer. Voor deze *salle ou lempereur disne* vervaardigden Hebscaep twee schragen voor de tafel en zijn opvolger Lieven de Scumere een houten wandscherm. In de keuken van de keizer bracht Lieven Hebscaep vier grote boorden aan waarop het rauwe vlees werd opgeslagen en vervaardigde hij een nieuwe tafel om vlees te bereiden. In de broodkamer behoefde men een nieuwe broodkoffer die Hebscaep vervaardigde van wit hout²⁴⁶. Voor de keizerlijke kapel vervaardigde Lieven de Scumere vier grote kandelaars en een nog groter exemplaar voor de paaskaars, de eerste vier zwart geschilderd, de paaskandelaar geel. Ook de grote zaal werd gebruikt om er religieuze diensten te houden. Daartoe plaatste men op twee schragen een altaar met een houten *taneel*, waarschijnlijk een achtergronddecor. Voor het

²⁴¹ *Relation des troubles de Gand en 1539 et 1540*, Bruxelles, 1846, p. 159.

²⁴² Gorter-Van Royen, L.V.G., Hilversum, 1995, p. 219.

²⁴³ ADN, B 4145, f°266, f°267, f°270v°-271v° en f°277.

²⁴⁴ ADN, B 4145, f°267 en f°268.

²⁴⁵ ADN, B 4145, f°271 en f°287v°.

²⁴⁶ Dit bergmeubel was 1.79 m lang bij 1.04 m breed.

altaar lag er een trede²⁴⁷.

Toen Ferdinand op 28 februari naar Gent kwam, vond hij zijn appartement tip-top in orde. Er waren nieuwe meubels aangevoerd die nog door wijlen Lieven Hebscaep waren vervaardigd: drie schragentafels, zes nieuwe stoelen, twee banken à *fachon de scabelles* en ten slotte *ung nouveau buffet pour mectre la vasselle*, een pronkkast dus. In een andere kamer vervaardigde de timmerman een scheidingswand met een deur en aan de binnenzijde uitgerust met legboorden. Na de aankomst van Ferdinand maakte Lieven de Scumere nog een nieuw pronkbuffet met drie leggers en een schragentafel. Hij bezorgde ook een zetel met armzetel waarvan een kant kon worden geopend, diverse banken en vier eenvoudige bedden. In de kamer van Ferdinand leverde Lieven Hebscaep een klein bed en een mooi verzorgde onderstel voor een tafel²⁴⁸.

Meester-metselaar Lieven van Male bouwde voor Ferdinand een nieuwe keuken, die door Lieven vander Vesten met tichels werd gedekt. De open ruimte bij de keuken werd door Jacques Raes belegd met straatstenen. Lieven Hebscaep bracht in de keuken een houten scherm met een deur aan, en verder nog een snij- en hakblok en een schragentafel voor het aanrechten van vlees. Lieven de Scumere voegde daaraan nog twee banken aan toe en een withouten tafel. Hij kreeg ook de opdracht een *gardemengie* te vervaardigen, een houten kamer die rondom was uitgerust met legboorden om vlees op te stoceren en waarin een bank werd opgesteld²⁴⁹.

In de bakkerij op het voorhof drong er zich een herstelling op na een brand. Hebscaep verving een aantal balken en verlengde andere balken die ten dele door het vuur waren aangetast. Het werk werd na het wegvallen van Hebscaep voltooid door Lieven de Scumere²⁵⁰. Mogelijk was de brand in de bakkerij de aanleiding tot het optrekken van een nieuwe pasteibakkerij op een onbebouwd terrein vlakbij de poort van het Leeuwenhof²⁵¹.

Ook de paardenstallen werden nagezien: in de grote paardenstal kwam er een nieuwe zolder waar de palfreniers sliepen; men hing er nieuwe kaarsenschotels en bracht een katrol aan om het hooi op te trekken. Een van de zes nieuwe banken om zadels op te leggen was bestemd voor de zadelmaker van de keizer. In de stal van de wagenpaarden construeerde Lievin de Scumere een verhoog voor een grote kuip om de paarden te drenken. Hij bracht alle paardenstallen opnieuw in orde terwijl de keizer in Brugge verbleef, na zijn vertrek uit Gent op 19 juni²⁵², en zorgde dat alle deuren en vensters van de stal-

²⁴⁷ ADN, B 4145, f°266v°-267, f°269v°-270, f.273v°, f°276v°, f°281, f°285v° en 287v°.

²⁴⁸ ADN, B 4145, f°266v°-267, f°270v°-271.

²⁴⁹ ADN, B 4145, f°266v°-267, f°270-271, f°274, f°275 en f°286v°. De 'gardemengie' was 11.90 m lang bij 4.76 m hoog.

²⁵⁰ ADN, B 4145, f°267 en f°272.

²⁵¹ ADN, B 4145, f°267-267v°, f°274 en f°275v°. De constructie was 6.55 m lang, 3.27 m breed en 4.17 m hoog en telde een deur en vier ramen.

²⁵² ADN, B 4145, f°266 en f°271v°-272; de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 276.

len goed sloten om diefstal te voorkomen.

Ook op tal van andere plaatsen in het Hof ten Walle werden er werken gesignaleerd. Karel V stond erop dat zijn kaatsbaan en de bijbehorende kleedkamer werden hersteld; smid Victor van Liere vervaardigde daarvoor een ijzeren ring waarin een wasbekken stond en een nieuwe sleutel voor de koffer met de speldluitrusting. De kaatsbaan werd als naar gewoonte in het zwart geleverd²⁵³. Lieven de Scumere herstelde in opdracht van Maria van Hongarije de houten trappen, armleuningen en banken in de tuin op het eiland²⁵⁴.

Een van de poorten op het voorhof bleek te groot te zijn; ze werd dan ook afgebroken en vervangen door een klein exemplaar. De muur die vanaf deze poort naar de paardenstallen leidde werd hersteld en verhoogd²⁵⁵. Of deze informatie betrekking heeft op de middenpoort ofwel op die van het Zilverhof, is niet duidelijk. Mogelijk ging het toch om de laatstgenoemde omdat deze op de latere iconografie zoals de gravure van Hendrik Hondius van 1641, de Sanderusgravure van 1643 en het plan van 1649 eerder bescheiden voorkomt. Op 6 mei gaven de foeriers aan Lieven de Scumere de opdracht een brug te slaan op de baan naar Evergem²⁵⁶, een initiatief dat paste in het programma van de keizer om Gent tot een meer open stad te maken. Op dezelfde dag verscheen inderdaad de ordonnantie tot afbraak van een aantal stadspoorten en dito versterkingen²⁵⁷.

11. Op een laag pitje

Maria van Hongarije en haar hofhouding kwamen terug naar het Hof ten Walle van 21 november tot 15 december 1541. In die periode hield uurwerkmaker Pierre van Wichelen het torenuurwerk gaande; het had een jaar lang niet gewerkt en diende bijgevolg grondig te worden gerepareerd²⁵⁸. Ook diverse schaliedaken dienden te worden hersteld omdat ze sterk hadden geleden onder een zware storm; het ging over de daken van de zuidelijke poort, van de oostelijke vleugel waar de hofdames hun verblijf hielden en van de Waterpoort²⁵⁹. Het gebouwencomplex nabij deze laatste poort stond ter beschikking van graaf Adrien de Croij, heer van Le Roeulx, die niet enkel gouverneur van Vlaanderen was, maar die bovendien belast was met de leiding van de aanleg van het nieuwe kasteel. Voor zijn comfort werd een armzetel bezorgd. Zijn keuken werd voorzien van nieuwe legboorden, van twee zitbanken en van twee meubels om er de vleesschotels op te bereiden. In de *boutellerie* en in de kelders kwamen er nieuwe schragen om er biervaten op

²⁵³ ADN, B 4145, f°266v°, f°272, f°274-274v° en f°276-276v°.

²⁵⁴ ADN, B 4145, f°271.

²⁵⁵ ADN, B 4145, f°274.

²⁵⁶ ADN, B 4145, f°271v° en f°273v°.

²⁵⁷ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 275.

²⁵⁸ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2713, f°355v°.

²⁵⁹ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2713, f°268.

HOF TEN WALLE

te leggen. In een klein kamertje werd een nieuw bed geplaatst, mogelijk ten dienste van zijn conciërge Gillis vander Burcht. Hij beschikte over een eigen tuin waar een vaste eikenhouten tuintafel met bijhorende zitbanken werden opgesteld²⁶⁰.

Zoals steeds was de aankondiging van het hoge bezoek het sein tot allerhande onderhoudswerken en tot de levering van nieuw meubilair. Voor het onderhoud van de slotgracht, maar mogelijk ook ter ontspanning van de bewoners schafte men een nieuwe boot aan²⁶¹. Ook de kaatsbaan werd druk gebruikt; de sluiting van het dressoir werd vernieuwd en tegen de muur bracht men een ijzeren handdoekrek aan²⁶².

De aanwezigheid van de landvoogdes aan het Hof ten Walle in 1542 was ingegeven door bekommernissen van heel andere aard. In Gelre en Kleef was er immers opnieuw een opstand bezig, die behalve een politieke ook religieuze inslag vertoonde. De sluitsteen van het krijgsplan van Maarten van Rossem bestond in de verovering van Gent. Diverse uit Gent verbannen en uitgeweken hervormden namen deel aan de rebellie en zochten contact met hun gelijkgezinden in Gent zelf. Maria van Hongarije slaagde erin het gevaar te bezweren dank zij een radicale interventie²⁶³. Op 10 december beleigde zij een vergadering van de Staten-Generaal aan het Hof ten Walle en eiste onder meer een nieuwe belasting van 1 % op de uitgevoerde goederen en van 10 % op het inkomen van handelaars met een omzet van meer dan 1000 florijn. Slechts na harde discussies legden de afgevaardigden zich daarbij neer²⁶⁴.

Het volgende jaar deed er zich in Gent een opstandige beweging voor wegens de zware belastingen en het genadeloze optreden van de huurlingentroepen. De rebellie werd weldra neergeslagen²⁶⁵. Het feit dat uurwerkmaker Pierre van Wichelen het torenuurwerk gaande hield van 25 januari tot 25 maart 1543 wijst erop dat Maria van Hongarije in die periode aan het Hof ten Walle verbleef²⁶⁶. Op het eind van het jaar – het had gesneeuwd – werd er gefluisterd dat de keizer zelf naar Gent zou komen. Dit bericht bleek echter vals, want op 1 januari 1544 vertrok hij vanuit Brussel naar Speyer (Duitsland). Aan het Hof ten Walle bracht men voor de zekerheid alle paardenstallen in orde²⁶⁷. Conciërge Guyot du Chasteau liet de pleinen en bruggen netjes maken, eenenvijftig schouwen reinigen en de sneeuw uit de dakgoten verwijderen in het vooruitzicht van de vermoedelijke komst van Karel V. Meester-timmerman Lieven de Scumere bracht het verblijf van de keizer in orde; glasmaker

²⁶⁰ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2713, f°258-258v°.

²⁶¹ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2713, f°259v°.

²⁶² ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2713, f°261v°.

²⁶³ Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl. 7, p. 354 vlg.;- Gorter-Van Royen, L.V.G., Hilversum, 1995, p. 244-247.

²⁶⁴ Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl. 8, p. 49-51.

²⁶⁵ Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1859, dl. 8, p. 95.

²⁶⁶ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2714, f°252v°.

²⁶⁷ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2714, f°172.

DANIEL LIEVOIS

Jacques Gheerolf reinigde en herstelde de glasramen in en omtrent dit verblijf en op de galerij en stukadoor Jacques Raes werkte het bezetsel bij in de beide kamers van de keizer en in de nabijgelegen zaal²⁶⁸. In de loop van dat jaar werden er ook andere herstellingswerken uitgevoerd. Zo bijvoorbeeld werd de keuken op het eiland in de zuidelijke slotgracht in orde gebracht; in de bijbehorende *boutellerie* werd er een dressoir aangebracht en een drager in sparrenhout, voorzien van houten tappen voor het ophangen van de geslachte schapen²⁶⁹. Er werd ook gewerkt aan het logies van de graaf van Le Roelx in en nabij de Waterpoort. Zijn verblijf werd uitgerust met een nieuwe latrine die op twee houten pijlers steunde en die op de Lieve uitgaf. Zijn conciërge, Gillis vander Burcht, liet rondom de tuin een haag aanplanten en in orde houden²⁷⁰.

Keizer Karel bracht een bezoek aan het Hof ten Walle van 3 december 1544 tot 14 januari 1545²⁷¹. Hij kreeg er vanaf 5 december af te rekenen met een bijzonder zware aanval van jicht die een maand lang aanhield²⁷². Zijn lijfarts kreeg een eigen kamer toegewezen, met een bed dat eerder in het verblijf van de conciërge had gestaan²⁷³. De badstoof kreeg een nieuwe stookinrichting en de kamer bij de badstoof van de keizer werd voorzien van nieuw pleisterwerk²⁷⁴. Maria van Hongarije en de raadsheren van Financiën waren zeer bekommerd om het warmtecomfort van de keizer. De traditionele stookhaarden volstonden blijkbaar niet en daarom besloten zij twee *pales*, dit zijn kachelovens, te bestellen bij Fredryck Buysloot. Deze vervaardigde de verwarmingstoestellen in zijn woonplaats die wordt opgegeven als *la ville de Haulx*, wat wellicht op grond van de dialectische uitspraak *Aolsjt* als Aalst kan worden geïnterpreteerd. Buysloot bracht de onderdelen naar Gent en installeerde ze in het Hof ten Walle. De plaatsen waar ze stonden, werden in de rekening niet verder gepreciseerd²⁷⁵. Karel V mocht dan wel aan jicht lijden, dit belette hem niet de tafel alle eer aan te doen. Zowel hij als Maria van Hongarije hadden hun eigen pasteibakker meegebracht. Deze heren kregen elk de twee draagstokken die zij nodig hadden om hun pasteien te transporteren. Ook de bakkerij kreeg een beurt. De drie ovens werden hersteld en voorzien van een nieuwe ovenvloer met dubbele tichels; de ovenhaarden werden opnieuw gemetseld en een versleten ketel geruild voor een nieuwe²⁷⁶.

De graaf van Le Roelx had nog steeds zijn vaste stek aan het Hof ten Walle

²⁶⁸ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2714, f°171, f°177v°, f°179 en f°181.

²⁶⁹ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2714, f°171 en f°179.

²⁷⁰ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2714, f°171v°, f°178v° en f°180v°.

²⁷¹ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 316 en 319.

²⁷² de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 316;- Gachard, P.L., Bruxelles, 1874, p. 306.

²⁷³ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2715, f°170v°.

²⁷⁴ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2715, f°175v° en f°178v°.

²⁷⁵ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2715, f°181-181v°.

²⁷⁶ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2715, f°170v°, f°179v°-180 en f°181.

HOF TEN WALLE

nabij de Waterpoort. De muren van zijn tuin werden van bezetwerk voorzien en de tuinpaden met straatstenen belegd. Zijn conciërge Gillis vander Burch betaalde twee tuiniers om de tuin te verzorgen en tegen de muur de nodige houten latten aan te brengen om de wijnstokken op te binden²⁷⁷.

Het voornaamste werk aan het Hof ten Walle had betrekking op de vernieuwing van de lange muur die het opperhof ten zuiden begrenste en die op instorten stond. Guillaume van Male, leverancier van stenen en meester-metseelaar van de keizer, stond in voor de afbraak en het optrekken van een nieuwe muur²⁷⁸. Hij was doorbroken met tien vensters zoals de weergave op de gravure bij Sanderus (afb. 1). Jacques Raes voorzag *la grande allée de la porte jusques à la salle au long du nouveau mur* van nieuw bezetwerk²⁷⁹. Die gaanderij langsheen de zuidelijke muur staat op geen enkele bekende iconografische bron afgebeeld. Ten slotte zorgde Dieryck Deynoot, de toenmalige conciërge van het Hof ten Walle, voor het netjes houden van het voorplein en van het opperhof en liet hij alle schouwen reinigen in het vooruitzicht van de komst van de keizer²⁸⁰.

Ook in het najaar van 1545 verbleef Karel V nog voor enkele dagen aan het Hof ten Walle, namelijk van 28 oktober tot 1 november 1545²⁸¹. Dit bezoek was een tiental dagen op voorhand aangekondigd, want uurwerkmaker Pierre van Wichelen stond in voor de goede werking van het torenuurwerk van 19 oktober tot 2 november. Naar aanleiding van de komst van de keizer werd de kaatsbaan nog maar eens hersteld, maar ook het brugje dat er toegang toe verleende werd vernieuwd met eikenhouten planken. In de loop van dat jaar werden er trouwens ook nog drie andere houten bruggen vervangen. Op het eilandje in de zuidelijke slotgracht werd de tuin en het zomerhuisje²⁸² hersteld.

In functie van de aanwezigheid van Karel V werden drie kamers op de gelijkvloerse verdieping van de noordelijke paleisvleugel in orde gebracht, namelijk de *librarie*, de broodkamer en de juwelenkamer. In de pasteibakkerij van Maria van Hongarije leverde Lieven de Scumere een nieuw blok om het vlees fijn te hakken dat in de pasteien werd verwerkt. Ook in de loop van het jaar 1545 kreeg de tuin van de graaf van Le Roeulx aandacht: de teeltlaag werd bijgevuld met aarde en paardenmest²⁸³.

Na zijn vertrek uit Gent op 2 november 1545 vatte Karel V een lange zwerftocht aan die hem in de loop van de volgende jaren naar de Noordelijke Nederlanden en naar Duitsland bracht. Pas op 22 september 1548 kwam hij

²⁷⁷ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2715, f° 179 en f° 180v°.

²⁷⁸ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2715, f° 171-171v°.

²⁷⁹ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2715, f° 179v°.

²⁸⁰ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2715, f° 181.

²⁸¹ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 324.

²⁸² ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2716, f° 192v°-193v°; ADN, B 4174,

Rekening van de ontvanger-generaal van Oost-Vlaanderen 1545, f° 51.

²⁸³ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2716, f° 193 en f° 200v°-203.

DANIEL LIEVOIS

terug naar Brussel. Intussen ging het leven aan het Hof ten Walle in Gent zijn normale gang. Vaste bewoners waren Adrien de Croij, graaf van Le Roeulx, gouverneur en kapitein generaal van Vlaanderen en kapitein van het nieuw kasteel van Gent, meester Pieter de Rycke, die instond voor het onderhoud van het Leeuwenhof, en Baudichon de Pas in zijn functie van conciërge van het Hof.

Maria van Hongarije kwam in 1546 waarschijnlijk tweemaal in Gent residenten. Baudichon de Pas liet alleszins tweemaal het gras van tussen de straatstenen verwijderen op het opperhof. Weinig kamers werden bezet, zodat hij kon zich beperken tot het laten reinigen van dertien en niet van vijftig schouwen zoals bij keizerlijke bezoeken het geval was²⁸⁴. De conciërge bezorgde twee wandtapijten die in de financiekamer werden opgehangen²⁸⁵. Deze details wijzen erop dat de gouvernante haar verblijf in Gent als een uitstapje opvatte en dat zij weinig bagage meebracht. Zij liet een trap aanbrengen op het tuineiland en een zomerhuisje vernieuwen in de grote tuin. De vorstin en haar gezelschap bleven erg gesteld op boogschieten. Zij liet dan ook de schietbaan vernieuwen. Voor het transport van de benodigde aarde werd zeven vrouwen ingezet als goedkope werkkrachten²⁸⁶.

Opvallend is een totaal nieuwe decoratie boven op de schouwen van het verblijf van de graaf van Le Roeulx en van Pieter de Rycke. Het betrof ijzeren staven met een kruis die op sommige schouwen werden aangebracht en vooral van ijzeren klokvormige schouwbekroningen, gedecoreerd met een arend²⁸⁷. In april en mei 1547 verbleef Maria van Hongarije aan het Hof ten Walle. Pieter van Wichelen zorgde ervoor dat in die periode het torenuurwerk correct liep²⁸⁸. De aanwezigheid van Ferdinand van Oostenrijk werd niet nadrukkelijk bevestigd, maar toch werd zijn keuken in orde gebracht. Als naar goede gewoonte liet conciërge Baudichon de Pas het Hof ten Walle ontdoen van alle gras en onkruid. Jacques Raes herstelde het bezetwerk van de vier kamers op de gelijkvloerse verdieping van de noordelijke paleisvleugel, alsmede de financiekamer, de kamer waar men waskaarsen vervaardigde en die waar brood en bier werden opgeslagen; de tapijten- en de bontwerkkamer kregen eveneens een beurt en ook de beide kamers en twee torens boven de hoofdepoort met de duiventil daarboven. Lieven de Schumere leverde diverse nieuwe meubels en onder meer een eiken hemelbed met sparrenhouten pilasters. Een gelijkaardig, met gordijnen bespannen exemplaar werd hersteld ten dienste van de graaf van Le Roeulx. Achter in zijn tuin werd in de Lieve een houten platform of aanlegsteiger aangelegd²⁸⁹.

²⁸⁴ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2717, f°220v°.

²⁸⁵ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2717, f°221.

²⁸⁶ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2717, f°206v°-207 en f°221.

²⁸⁷ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2717, f°215v°, f°216 en f°217.

²⁸⁸ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2718, f°315v°.

²⁸⁹ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2718, f°214-214v°, f°220v° en f°221v°-222 en f°223v°.

HOF TEN WALLE

In 1547 deed de Gentse Heilige-Bloedprocessie het Hof ten Walle aan; op het parcours tussen de Sint-Widokapel en de Zilverpoort stonden sparrenhouten palen waaraan voor de gelegenheid wandtapijten werden opgehangen²⁹⁰. De kaatsbaan werd druk gebruikt want ze diende op meerdere plaatsen te worden hersteld²⁹¹. Bovendien legde Jacques Raes een nieuw stuk straatweg aan tussen de kaatsbaan en de slotgracht. Het verlengde van die straat langsheen de gracht werd bijgewerkt en ietwat verbreed; daartoe diende een strook grond op het water te worden gewonnen²⁹². De dames en heren genoten ook van de dieren in het Leeuwenhof. De negen leeuwen en de beer hadden het gezelschap van drie lynxen, die een met een tichels gedekt afdak ter beschikking kregen; voor twee welpen werd een kleine kooi vervaardigd²⁹³.

Het volgende jaar waren de interventies eerder beperkt. Vooral het eiland en de tuinen kregen veel aandacht. Het eiland werd omringd met een houten borstwering om te voorkomen dat iemand in het water sukkelde en ook de toegangsbrug werd in die zin beveiligd. De *jardin de jolytez* of siertuin en het zomerhuisje op het eiland kregen een onderhoudsbeurt en er werd een tafel geplaatst om er het vaatwerk op uit te stallen. In de tuin werden vijftig sparren aangebracht *pour entretenir la vingne de Lempereur*²⁹⁴.

In juli en augustus 1549 ondernam keizer Karel een zomerexcursie in Vlaanderen en Henegouwen om zijn zoon en troonopvolger Filips voor te stellen. Zij verbleven in Gent van 15 tot 18 juli. In het vooruitzicht van dit bezoek liet Baudichon du Pas, de conciërge van het Hof ten Walle, de straten in het Hof ten Walle vrijmaken van gras en onkruid en de schouwen reinigen. De kaatsbaan werd aan de binnen- en buitenkant hersteld en meester-schilder Lieven de Witte voorzag het gebouw van een nieuwe beschildering²⁹⁵. Op 17 juli werd Filips gehuldigd als graaf van Vlaanderen. 's Anderendaags vertrokken de vorsten in het gezelschap van de beide zussen van Karel via het water naar Lochristi²⁹⁶.

Voor 1550 zijn er geen aanwijzingen voor een residentie door de hofhouding aan het Hof ten Walle, maar de werkzaamheden aan de verblijfplaatsen van sommige functionarissen schijnen dit wel te suggereren. De voornaamste bouwkundige activiteiten handelen over werken aan de woning van Adrien de Croij, graaf van Le Roeulx en aan die van de barbier, alsmede een grondige verbouwing van het verblijf van de hofschenker²⁹⁷.

²⁹⁰ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2718, f°221v°.

²⁹¹ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2718, f°214.

²⁹² ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2718, f°220-220v°.

²⁹³ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2718, f°214v°.

²⁹⁴ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2719, Rekening van de ontvanger-generaal voor Vlaanderen 1548, f°184 en f°187.

²⁹⁵ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2722, f°163v°, f°199 en f°255. Zie: Dhanens, E., 1999, p. 257.

²⁹⁶ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 350.

²⁹⁷ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2721, Rekening van de ontvanger-generaal voor Vlaanderen 1550, f°151v°-152.

Bij haar schrijven van 3 december 1551 kondigde Maria van Hongarije aan dat zij een tijdlang aan het Hof ten Walle kwam resideren, samen met de koningin van Frankrijk. Hiermee werd ongetwijfeld haar zus Eleonora bedoeld, de weduwe van François Ier. De beide zussen van Karel V spendeerden in december 1551 gedurende eenentwintig dagen en in januari 1552 twaalf dagen in Gent, met intussen een uitstapje naar Brugge²⁹⁸. Ter voorbereiding werd het paleis in gereedheid gebracht. Marguerite Druon, de weduwe van conciërge Baudichon de Pas, organiseerde een grote reinigingsbeurt van de kamers en van het binnenplein; de tuin werd netjes gemaakt en de wijngaarden bijgeknipt en behoorlijk opgebonden. Metselaar Guillame van Nieuwenhuysse en timmerman Lievin vander Burch richtten twee totaal nieuwe bakstenen doelhuizen op in de schietbaan. De gebouwtjes waren 4.17 m breed bij 5.36 m lang; die relatief aanzienlijke diepte was ingegeven door het feit dat de doelschijven werden aangebracht tegen een pluggenstapeling tegen de achterwand van de bouwsels. De toegang van de huisjes werd geflankeerd door twee natuurstenen zuilen met basis en kapiteel met daarboven een houten waagespan. Nabij elk van de huisjes werden vier nieuwe houten zitbanken opgesteld. Ook de beide bruggen waarvan de schutters gebruik maakten om de schietbaan te bereiken, werden grondig vernieuwd. Bedoeld waren de brug over de westelijke slotgracht en die over de waterverbinding tussen de slotgracht en de stadswallen; deze laatste kon worden afgesloten met een houten hekken²⁹⁹.

12. De zwanenzang

Van 1552 tot 1555 werd er in de rekening van de ontvanger voor Oost-Vlaanderen geen bezoek vermeld van een vertegenwoordiger van de dynastie. Het directe gevolg hiervan was dat de intensiteit van de bouwactiviteit aan het Hof ten Walle sterk afnam. Het Prinsenhof had duidelijk afgedaan als vorstelijke residentie. In 1552 valt er op het vlak van onderhoud niets bijzonders te signaleren. In 1553 werden er enkele onderhoudswerken uitgevoerd aan de keuken van Eleonora, koningin van Frankrijk, en aan die van de keizer en verder zorgde Hercules van Loo, de portier van de zuidelijke toegangspoort, zelf voor verbouwingen aan zijn woning en de bijbehorende paardenstal³⁰⁰. Voor het volgende jaar vallen er enkele meer ingrijpende bouwwerkzaamheden te vermelden. De werken bestonden in het bewoonbaar maken van de opperste kamer boven de eretrap en het herstellen en gedeeltelijk bevloeren van de noordelijke galerij. Verder bouwde meester-timmerman Lieven de Schumere

²⁹⁸ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2722, Rekening van de ontvanger-generaal voor Vlaanderen 1551, f° 191 en f° 198v°.

²⁹⁹ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2722, f° 169-171v°, f° 181v° en f° 198v°. De bruggen waren respectievelijk 24 en 7.15 m lang.

³⁰⁰ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2724, Rekening van de ontvanger voor Oost-Vlaanderen 1553, f° 160-160v° en f° 174.

HOF TEN WALLE

een nieuwe ophaalbrug voor de toegangspoort van het opperhof; het bruggenhoofd werd geflankeerd door twee pijlers met daarop een zittende leeuw³⁰¹. In 1555 bleef de onderhoudsactiviteit aan het Hof ten Walle uiterst beperkt, zij het dat een nakend bezoek van de keizer in het vooruitzicht werd gesteld³⁰². In 1556 kwam de monarch naar Gent voor een allerlaatste bezoek aan zijn geboortestad. Hij was vergezeld van zijn zussen Maria en Eleonora, zijn zoon Filips II en een gevolg waartoe ook de hertogin van Lorreinen behoorde. Deze laatste was de eerder vermelde Christina, dochter van Christiern II van Denemarken en van Karels zus Isabella; als weduwe van Francesco Sforza, was zij in 1541 gehuwd met François van Lorreinen, die in 1544 hertog van Lorreinen werd en een jaar later overleed. Officieel nam de keizer zijn intrek aan het Hof ten Walle, maar in feite logeerden de vorsten in het Hof van Wakken, de luxueuze woning van de graaf van Egmont, en in de aanpalende huizen aan de Korenlei, namelijk het Hof van Fiennes en de woningen van Adriaen de Wintere, Joos van Lede, de weduwe van meester Philippe van Overbeke, Pieter Snouc, Jan Baes, de weduwe van Jacques Cabillau en die van Michiel Brakelman. Die huizen werden onderling verbonden door middel van doorbrekingen die achteraf terug werden afgesloten. Het Hof ten Walle beantwoordde blijkbaar niet meer aan de toenmalige standaarden van comfort waaraan het hoge gezelschap gewend was. De werklieden belast met het opknappen van het Hof ten Walle, hadden de opdracht gekregen hiermee klaar te zijn op Sint-Jansmis 24 juni. In werkelijkheid verbleef Karel in Gent van 8 tot 27 augustus³⁰³. In het appartement van de keizer in de noordelijke paleisvleugel werden de vensters en hun glasvulling in orde gebracht; ook de aanpalende grote galerij kreeg een beurt en werd wit gekalkt³⁰⁴. Een van de waterputten – waarschijnlijk die op het opperhof – werd voorzien van een nieuwe toegangsdeur; deze was iets minder dan 1.50 m hoog en was dus eerder bestemd als afwering voor dieren en om te voorkomen dat de put verontreinigd werd³⁰⁵. Ook de Sint-Widokapel en de galerij tegen de noordgevel ervan werden in orde gebracht. Interessant is de vermelding van *la chambre de naissance de Lempereur* waar het vensterglas werd vernieuwd³⁰⁶. Deze naamgeving, die in de voorafgaande rekeningen niet voorkwam, suggereert duidelijk dat Karel en zijn entourage de precieze plaats wel degelijk kenden. Het hoge gezelschap logeerde weliswaar op de Korenlei, maar in de loop van dag genoten de heren en dames van het aangename augustusweer en gingen

³⁰¹ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2725, Rekening van de ontvanger voor Oost-Vlaanderen 1554, f°334, f°335v° en f°346v°.

³⁰² ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2726, Rekening van de ontvanger voor Oost-Vlaanderen 1555, f°244v°-245.

³⁰³ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 396.

³⁰⁴ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2727, Rekening van de ontvanger voor Oost-Vlaanderen 1556, f°247 en f°248.

³⁰⁵ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2727, f°339.

³⁰⁶ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2727, f°249v°.

zij zich vermeien aan het Hof ten Walle. Het tuineiland in de zuidelijke slotgracht werd aangepast. Ook de kaatsbaan kreeg een grondige beurt: er werd geschilderd, de muren boven en onder de galerijen werden bezet en gewit, de glasvensters werden gereinigd en hersteld en bovendien werd meer dan twee derde opnieuw bevoerd. Lieven Bate bouwde een nieuwe brug tussen het opperhof en het eiland en vernieuwde er de houten latrine. De wandelpaden werd volkomen vernieuwd en de toegang tot het eiland werd afgesloten door middel van een nieuw stenen poortje³⁰⁷.

Ook het dak en de waterafloop van de grote zaal kregen een herstellingsbeurt³⁰⁸, wat er wellicht op wijst dat ze werd gebruikt voor een of andere officiële aangelegenheid, mogelijk de ondertekening door Karel V op 27 augustus van de akte van troonafstand als keizer ten gunste van zijn broer Ferdinand³⁰⁹. Op dezelfde dag nam de keizer afscheid van zijn naastbestaanden en van Gent en begaf hij zich naar Zeeland³¹⁰. Op 15 september ging hij in Vlissingen aan boord van het schip dat hem naar Spanje bracht, waar hij op 21 september 1558 zou overlijden.

Intussen werd in 1557 het Hof ten Walle vrijwel het hele jaar door bewoond door Christina, hertogin van Lorreinen. Zij zorgde ervoor dat het domein goed werd onderhouden en liet de rekeningen betalen door de ontvanger van de vorstelijke domeinen in Oost-Vlaanderen. Op piëteitsvolle wijze gaf zij aan glasmaker meester Jacques Gheerolf de opdracht de vensters te reinigen *en la chambre de naissance de Lempereur*³¹¹. Zij bracht een aanzienlijke hofhouding mee met onder meer haar twee kinderen Charles en Renée met hun voedster, een hofmeester, een tesorier, een foerier, een schildknaap, een lijfarts, een apoteker, hofdames en een *mère des filles*, vijf pages en hun gouverneur, een aantal wasvrouwen, een pasteibakker en keukenpersoneel. Niet te verbazen dus dat tal van kamers met hun meubilering in orde werden gebracht, te veel om te melden. Het aantal nieuwe sleutels en sloten was ronduit indrukwekkend. Voor de verlichting van een van de zalen, misschien wel de grote zaal, herstelde men een kruisvormige kaarsenhouder die door een katrol werd neergelaten en opgetrokken. Meester Lieven de Schumere bezorgde een laddertje om kaarsen aan te brengen in de lantarens die her en der in het paleis hingen³¹². Tijdens de maanden augustus tot en met oktober liet de conciërge de slotgrachten grondig vrijmaken van allerlei begroeiing; in het vooruitzicht van de winter liet hij vierenveertig schouwen reinigen³¹³.

De hertogin was erg gesteld op borduurwerk en installeerde in het paleis een

³⁰⁷ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2727, f°239, f°244, f°245v° en f°249v°.

³⁰⁸ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2727, f°250.

³⁰⁹ de Cadenas y Vicent, V., 1992, p. 396; Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1860, dl.10, p. 294.

³¹⁰ Henne, A., Bruxelles-Leipzig, 1860, dl.10, p. 294.

³¹¹ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2728, Rekening van de ontvanger voor Oost-Vlaanderen 1557, f°238.

³¹² ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2728, f°237.

³¹³ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2728, f°249v°.

HOF TEN WALLE

borduurwerkersatelier waar zij elke dag een kijkje ging nemen of wie weet meewerken. Bovendien woonde en werkte er één tapijtwever die over een eigen kamer beschikte. In de rekening worden twee ramen en een aantal ladders vermeld die hem ter beschikking werden gesteld. Ook bestelde zij voor zichzelf een raam *pour y dessus ouvrer à lesguille*. De prinsesjes werden aangemoedigd om aan het werk deel te nemen en zij kregen *une rollette de bois pour y bender leur fil dor et dargent* ten geschenke. De pages beschikten elk over een hemelbed en in hun gezamenlijke kamer stond een sparrenhouten staander met houten tappen waaraan ze hun mantels ophingen. Een zekere prinses van Macedonië beschikte over een eigen kamer waar tegen de muur een boord werd aangebracht met opstaande randen, kortom *ung bacq servant pour emplanter herbes et jolytez*. Minstens twee papegaaien brachten leven aan het hof: voor een groot exemplaar werd een houten staander met een kruisvormige voet vervaardigd. Ook de beer vestigde graag de aandacht op zich, maar dan wel omdat hij aangetrokken werd door de inhoud van de wijnkelder zodat men verplicht was een houten afsluiting te vervaardigen *devant les voirrières de la cave à vin affin que lours ny puyst avenir*³¹⁴.

Christina van Lorreinen hield van een boottochtje. Zij beperkte zich niet tot enkele rondjes in de slotgracht en rond het tuineiland, maar begaf zich graag op de Lieve. Zij liet een veilig onderkomen aanleggen voor haar boot, die was uitgerust met een heuse kamer en met banken. Men maakte een doorbreking in de kaaimuur langsheen de Lieve, zodat de traditionele visvijver in het noordoostelijke deel van het Hof ten Walle met het kanaal werd verbonden. Een stuk kaaimuur werd tot in de fundering uitgebroken en de toegang tot het jachthaventje afgesloten met een poortvormige constructie. In het haventje liet de hertogin een met schalies gedekt houten afdak optrekken. Kort voor het vertrek van de hertogin werd dit afdak door brand beschadigd en meteen hersteld³¹⁵.

Conclusie

Het hof ten Walle in Gent vormde het kader waar een deel van het leven van Karel V, van zijn dynastie en van zijn entourage zich afspeelde. Dames als Margareta van Oostenrijk en Maria van Hongarije speelden een niet geringe rol bij de organisatie en de uitbouw van dit kader. In die zin werd de 15de-eeuwse traditie verdergezet. De geraadpleegde rekeningen, hoe saai ze ook mogen lijken, bieden hierover een schat aan unieke gegevens. In de Gentse residentie hadden ook politieke en historische gebeurtenissen plaats en werd er diplomatiek overleg gepleegd. Voor de Gentenaren was het echter ook de plaats waar hun stad werd vernederd.

³¹⁴ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2728, f°222, f°228v°, f°230, f°231-231v°, f°233v° en f°234v°.

³¹⁵ ARB, Fonds Rekenkamers nr. 2728, f°222, f°234 en f°260. Het uitgebroken stuk kaaimuur was 2.68 m lang en 1.19 m breed; het afdak 14.29 m lang bij 4.86 m breed.